

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
NILS WAHL
της 25ης Ιουλίου 2018¹

Υπόθεση C-150/17 P

**Ευρωπαϊκή Ένωση, εκπροσωπούμενη από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
κατά**

Kendrion NV

«Αίτηση αναιρέσεως – Παραδεκτό – Εξωσυμβατική ευθύνη – Εύλογη διάρκεια της δίκης – Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Υποχρέωση εκδικάσεως εντός εύλογου χρόνου – Υλική ζημία – Έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως – Τόκοι – Αιτιώδης σύνδεσμος – Μη υλική ζημία – Νομικά πρόσωπα»

1. Ποια είναι τα είδη ζημίας τα οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση υποχρεούται, βάσει του άρθρου 340 ΣΛΕΕ, να αποκαθιστά σε ιδιώτες των οποίων το δικαίωμα να δικαστεί η υπόθεσή τους εντός εύλογης προθεσμίας παραβιάστηκε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Ειδικότερα, υπό ποιες περιστάσεις θα πρέπει να καταβάλλεται αποζημίωση για τη ζημία που προβάλλεται ότι προκλήθηκε συνεπεία της υπερβολικής καθυστερήσεως ως προς την εκδίκαση της υποθέσεως;

2. Αυτά είναι, ουσιαστικά, τα καίρια ζητήματα που εγείρουν οι αναιρέσεις που άσκησαν η Ευρωπαϊκή Ένωση, εκπροσωπούμενη από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης², αφενός, και η Kendrion NV, αφετέρου, κατά της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου της 1ης Φεβρουαρίου 2017, Kendrion κατά Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-479/14 (στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση)³, με την οποία το Γενικό Δικαστήριο επιδίκασε στην Kendrion αποζημίωση σε αποκατάσταση της υλικής και της μη υλικής ζημίας που υπέστη η εταιρία αυτή λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, Kendrion κατά Επιτροπής, T-54/06⁴.

3. Παρόμοια σε μεγάλο βαθμό ζητήματα εγείρουν και οι τέσσερις άλλες αναιρέσεις – δύο που ασκήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, και δύο από άλλες εταιρίες – κατά δύο αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου με τις οποίες επιδικάστηκαν αποζημιώσεις για την υλική και τη μη υλική ζημία που υπέστησαν οι εν λόγω επιχειρήσεις συνεπεία της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης. Και όσον αφορά τις υποθέσεις αυτές, θα αναπτύξω τις προτάσεις μου αυθημερόν⁵. Ως εκ τούτου, οι παρούσες προτάσεις θα πρέπει να αναγνωσθούν σε συνδυασμό με εκείνες.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2 Η οποία στο εξής για λόγους απλουστεύσεως θα αναφέρεται ως «Ευρωπαϊκή Ένωση».

3 EU:T:2017:48.

4 Μη δημοσιευθείσα, EU:T:2011:667.

5 Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις Ευρωπαϊκή Ένωση κατά Gascogne Sack Deutschland και Gascogne, και Gascogne Sack Deutschland και Gascogne κατά Ευρωπαϊκής Ένωσης, C-138/17 P και C-146/17 P, και συνεκδικαζόμενες υποθέσεις Ευρωπαϊκή Ένωση κατά ASPLA και Armando Álvarez, και ASPLA και Armando Álvarez κατά Ευρωπαϊκής Ένωσης, C-174/17 P και C-222/17 P.

I. Ιστορικό της διαδικασίας

4. Με δικόγραφο που κατέθεσε στις 22 Φεβρουαρίου 2006, η Kendrion άσκησε προσφυγή δυνάμει του (νυν) άρθρου 263 ΣΛΕΕ κατά της αποφάσεως C(2005) 4634 της Επιτροπής, της 30ής Νοεμβρίου 2005, εκδοθείσας κατ' εφαρμογήν του άρθρου [101 ΣΛΕΕ] (υπόθεση COMP/F/38.354 – Βιομηχανικοί σάκοι) [στο εξής: απόφαση C(2005) 4634]⁶.

5. Με απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την ως άνω προσφυγή⁷. Η Kendrion άσκησε αναίρεση κατά της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο, με απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013⁸, απέρριψε την αίτηση αναίρεσεως. Ωστόσο, στην απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι «η διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, η οποία ανήλθε σε περίπου 5 έτη και 9 μήνες, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από καμία από τις ιδιαίτερες περιστάσεις» της υποθέσεως⁹.

II. Η ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διαδικασία και η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση

6. Με δικόγραφο που κατέθεσε στις 26 Ιουνίου 2014, η Kendrion άσκησε προσφυγή, βάσει του άρθρου 268 ΣΛΕΕ, κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αποκατάσταση της ζημίας που φέρεται να υπέστη λόγω της διάρκειας της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διαδικασίας, στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, στην υπόθεση T-54/06. Κατ' ουσίαν, η Kendrion ζήτησε από το Γενικό Δικαστήριο να υποχρεώσει την Ένωση να της καταβάλει, για την αποκατάσταση της υλικής ζημίας, ποσό 2 308 463,98 ευρώ, και για την αποκατάσταση της μη υλικής ζημίας, ποσό 11 050 000 ευρώ (ή, επικουρικώς, ποσό 1 700 000 ευρώ). Ζήτησε επίσης από το Γενικό Δικαστήριο να προσauξησει, με αφετηρία την 26η Νοεμβρίου 2013, καθένα από τα ως άνω ποσά με τόκους υπερημερίας βάσει επιτοκίου που θα κρίνει εύλογο.

7. Με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο υποχρέωσε: (i) την Ευρωπαϊκή Ένωση να καταβάλει αποζημίωση 588 769,18 ευρώ στην Kendrion προς αποκατάσταση της υλικής ζημίας που υπέστη η εταιρία αυτή λόγω της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, Kendrion κατά Επιτροπής (υπόθεση T-54/06)· (ii) την Ευρωπαϊκή Ένωση να καταβάλει αποζημίωση 6 000 ευρώ στην Kendrion προς αποκατάσταση της μη υλικής ζημίας που υπέστη η εταιρία αυτή λόγω της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06· και (iii) αποφάσισε να προσauξανεται καθένα από τα ποσά αποζημιώσεως με τόκους υπερημερίας, υπολογιζόμενους με αφετηρία τη δημοσίευση της αποφάσεως αυτής και μέχρι πλήρους και ολοσχερούς εξοφλήσεως, βάσει του επιτοκίου που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα για τις κύριες πράξεις της αναχρηματοδοτήσεως, προσauξημένου κατά τρεισήμισι ποσοστιαίες μονάδες. Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την αγωγή κατά τα λοιπά.

8. Όσον αφορά τα δικαστικά έξοδα, το Γενικό Δικαστήριο υποχρέωσε: (i) την Ευρωπαϊκή Ένωση να φέρει, πέραν των δικαστικών εξόδων της, τα δικαστικά έξοδα στα οποία υποβλήθηκε η Kendrion και τα οποία αφορούν την ένσταση απαραδέκτου επί της οποίας εκδόθηκε η διάταξη της 6ης Ιανουαρίου 2015, Kendrion κατά Ευρωπαϊκής Ένωσης (T-479/14)· (ii) την Kendrion, αφενός, και την Ευρωπαϊκή Ένωση, αφετέρου, να φέρουν τα δικαστικά έξοδά τους που αφορούν την αγωγή επί της οποίας εκδόθηκε η εν λόγω απόφαση· και (iii) την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να φέρει τα δικαστικά έξοδά της.

6 Οι υποθέσεις που μνημονεύονται στην υποσημείωση 5 ανωτέρω αφορούν επίσης τις διαδικασίες που έχουν κινήσει άλλες επιχειρήσεις-αποδέκτες της αποφάσεως C(2005) 4634.

7 Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, Kendrion κατά Επιτροπής (T-54/06, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2011:667).

8 Απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12 P, EU:C:2013:771).

9 Όπ.π., σκέψη 102.

III. Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου και τα αιτήματα των διαδίκων

9. Με αναίρεση που άσκησε στις 24 Μαρτίου 2017, η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητεί από το Δικαστήριο:

- να αναιρέσει το σημείο 1 του διατακτικού της αναιρεσιβαλλομένης απόφασης·
- να απορρίψει το πρωτόδικο αίτημα της Kendrion περί αποκατάστασης της υλικής ζημίας που ισχυρίζεται ότι υπέστη ή, όλως επικουρικός, να περιορίσει την αποζημίωση στο ποσό των 175 709,87 ευρώ·
- να καταδικάσει την Kendrion στα δικαστικά έξοδα.

10. Όσον αφορά την αίτηση αναίρεσης, η Kendrion, από την πλευρά της, ζητεί από το Δικαστήριο:

- να κηρύξει την αίτηση αναίρεσης απαράδεκτη·
- επικουρικός, να την απορρίψει ως αβάσιμη·
- να καταδικάσει την Ευρωπαϊκή Ένωση στα δικαστικά έξοδα.

11. Στις 31 Μαΐου 2017, η Kendrion άσκησε αντανάιρεση δυνάμει του άρθρου 176 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου ζητώντας από το Δικαστήριο:

- να αναιρέσει τα σημεία 1 έως 6 του διατακτικού της αναιρεσιβαλλομένης απόφασης·
- να υποχρεώσει την Ευρωπαϊκή Ένωση να καταβάλει αποζημίωση ύψους 2 308 463,98 ευρώ ή, επικουρικός, ποσού που το Δικαστήριο θα κρίνει προσήκον για την αποκατάσταση της υλικής ζημίας, καθώς και αποζημίωση ύψους 1 700 000 ευρώ ή, επικουρικός, ποσού που το Δικαστήριο θα κρίνει προσήκον για την αποκατάσταση της μη υλικής ζημίας·
- να προσαυξάνονται τα ανωτέρω ποσά με το επιτόκιο που το Δικαστήριο θα κρίνει εύλογο·
- επικουρικός, να αναπέμψει την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου·
- να καταδικάσει την Ευρωπαϊκή Ένωση στα δικαστικά έξοδα.

12. Κατά τη διαδικασία, έγινε δεκτή αίτηση παρεμβάσεως της Επιτροπής προς στήριξη των αιτημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

IV. Εκτίμηση των λόγων αναίρεσης

13. Με το δικόγραφο της αιτήσεώς της, η Ευρωπαϊκή Ένωση προβάλλει τρεις λόγους αναίρεσης. Με τον πρώτο και τον δεύτερο λόγο αναίρεσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο ερμηνεύοντας εσφαλμένα τις έννοιες του «αιτιώδους συνδέσμου» και της «ζημίας». Με τον τρίτο λόγο αναίρεσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, καθώς και ότι η κρίση του για τον προσδιορισμό της χρονικής περιόδου κατά την οποία υπέστη υλική ζημία η τότε ενάγουσα είναι ανεπαρκώς αιτιολογημένη.

14. Η Kendrion διατείνεται ότι η αναίρεση θα πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη ή, σε κάθε περίπτωση, ως αβάσιμη.

15. Με την αντανάιρεση, η Kendrion προβάλλει τέσσερις λόγους αναιρέσεως. Με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, η Kendrion ισχυρίζεται ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο καθώς και ότι δεν αιτιολόγησε επαρκώς την απόφασή του καθόσον έκρινε ότι το χρονικό διάστημα των 26 μηνών μεταξύ της περατώσεως της έγγραφης διαδικασίας και της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας συνιστά ενδεδειγμένο χρονικό διάστημα για την εξέταση της υποθέσεως. Με τον δεύτερο λόγο αναιρέσεως, η Kendrion προσάπτει στο Γενικό Δικαστήριο ότι απέρριψε το αίτημά της να λάβει αποζημίωση για το ποσό των τόκων που κατέβαλε στην Επιτροπή κατά το χρονικό διάστημα κατά το οποίο σημειώθηκε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης (στο εξής: χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση). Με τον τρίτο λόγο αναιρέσεως, η Kendrion υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο ή, σε κάθε περίπτωση, ότι δεν αιτιολόγησε επαρκώς τον προσδιορισμό της χρονικής περιόδου για την οποία επιδικάστηκε αποζημίωση υπέρ της Kendrion για έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως. Με τον τέταρτο λόγο αναιρέσεως, η Kendrion ισχυρίζεται ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο και αιτιολόγησε πλημμελώς την απόφασή του, καθόσον επιδίκασε στην Kendrion, προς αποκατάσταση της μη υλικής ζημίας που υπέστη, συμβολική μόνο αποζημίωση ύψους 6 000 ευρώ.

16. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, υποστηριζόμενη από την Επιτροπή, ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει την αντανάιρεση.

17. Στις παρούσες προτάσεις μου, θα εξετάσω καταρχάς την ένσταση περί απαραδέκτου της αναιρέσεως που προέβαλε η Kendrion. Κατόπιν, θα εξετάσω τους λόγους αναιρέσεως που αφορούν, πρώτον, την υλική ζημία και, εν συνεχεία, τη μη υλική ζημία. Τέλος, θα εξετάσω τα σχετικά με την εύλογη διάρκεια της δίκης επιχειρήματα της Kendrion.

A. Επί του παραδεκτού

18. Πριν υπεισέλθω στην ουσία της υποθέσεως, είναι αναγκαία η εξέταση ορισμένων ενστάσεων που προβάλλει η Kendrion επί του παραδεκτού.

19. Κατ' ουσίαν, η Kendrion υποστηρίζει ότι η κύρια αναίρεση τυγχάνει απορριπτέα στο σύνολό της διότι στην παρούσα διαδικασία εμφιλοχωρεί σύγκρουση συμφερόντων: η Ευρωπαϊκή Ένωση εκπροσωπείται από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (το θεσμικό όργανο), σε διαδικασία που άγεται ενώπιον του Δικαστηρίου (του ανώτατου δικαιοδοτικού οργάνου του θεσμικού οργάνου αυτού)¹⁰. Συνεπώς, κατά την άποψή της, η άσκηση της αναιρέσεως προσκρούει στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), το οποίο κατοχυρώνει την επανεξέταση από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Περαιτέρω, η Kendrion υποστηρίζει ότι, εάν κριθεί παραδεκτή η αίτηση αναιρέσεως, ο έλεγχος του Δικαστηρίου θα πρέπει να περιοριστεί σε τυχόν πρόδηλα σφάλματα του Γενικού Δικαστηρίου.

20. Κατά την άποψή μου, τα επιχειρήματα της Kendrion περί απαραδέκτου της κύριας αναιρέσεως πρέπει να απορριφθούν.

21. Είναι απολύτως σαφές ότι το άρθρο 268 ΣΛΕΕ και το άρθρο 340, δεύτερο και τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ απονέμουν στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης *αποκλειστική αρμοδιότητα* όσον αφορά την εξέταση αγωγών κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε περιπτώσεις εξωσυμβατικής ευθύνης¹¹. Οι εν λόγω διατάξεις δεν προβλέπουν καμία εξαίρεση: συνεπώς, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει επίσης να αποφαινεται και επί υποθέσεων ευθύνης που απορρέει από τις δικές του πράξεις ή παραλείψεις, είτε αυτές διαπράττονται στο πλαίσιο της διοικητικής ιδιότητάς του είτε στο πλαίσιο της ιδιότητάς του ως δικαιοδοτικού οργάνου. Παρόλο που για τις υποθέσεις της πρώτης κατηγορίας δεν

¹⁰ Τα δύο δικαιοδοτικά όργανα (το Δικαστήριο και το Γενικό Δικαστήριο) θα αναφέρονται συλλογικά ως «δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης».

¹¹ Βλ., επίσης, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2008, Επιτροπή κατά Cantina Sociale di Dolianova κ.λπ. (C-51/05 P, EU:C:2008:409, σκέψη 68 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

φαίνεται να υπάρχουν πραγματικοί λόγοι ανησυχίας¹², η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου για τις υποθέσεις της δεύτερης κατηγορίας θα μπορούσε ομολογουμένως να θεωρηθεί διευθέτηση που απέχει κάπως από το τέλειο. Εντούτοις, δεν χωρεί αμφιβολία ότι οι συντάκτες των Συνθηκών επέλεξαν να απονεύμουν στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης την ως άνω ευρεία και πλήρη αρμοδιότητα επί αγωγών αποζημίωσης.

22. Κατά το άρθρο 13, παράγραφος 2, ΣΕΕ, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει να «δρα εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που του ανατίθενται από τις Συνθήκες, σύμφωνα με τις διαδικασίες, τους όρους και τους σκοπούς τους οποίους προβλέπουν». Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν δύναται να αρνηθεί την αρμοδιότητά του οσάκις πληρούνται οι προϋποθέσεις που ορίζουν οι Συνθήκες. Ούτε δύναται το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να δημιουργήσει νέο πεδίο αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών, που να υπερβαίνει εκείνο που ορίζεται στο άρθρο 274 ΣΛΕΕ¹³. Εναπόκειται επομένως στα κράτη μέλη να αναμορφώσουν, αν παραστεί ανάγκη, το νυν ισχύον ενωσιακό σύστημα δικαστικής προστασίας, σύμφωνα με το άρθρο 48 ΣΕΕ¹⁴.

23. Για τις διαδικασίες που εγείρονται δυνάμει των άρθρων 268 και 340 ΣΛΕΕ, θα πρέπει να τηρείται η κατανομή των αρμοδιοτήτων που ορίζουν οι διατάξεις του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε συμφωνία με τα ανωτέρω, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι το αίτημα αποζημίωσης που στρέφεται κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και βασίζεται σε προβαλλόμενη υπέρβαση, εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου, της εύλογης διάρκειας της δίκης πρέπει να αχθεί ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου¹⁵.

24. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Ευρωπαϊκή Ένωση εκπροσωπείται καταρχήν από το θεσμικό όργανο που ευθύνεται για το ζήτημα το οποίο φέρεται να προκάλεσε την προβαλλόμενη ζημία¹⁶. Στην υπό κρίση υπόθεση, το όργανο αυτό είναι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον το Γενικό Δικαστήριο αποτελεί μέρος του¹⁷. Αυτή ήταν εξάλλου η άποψη που προέβαλε η Kendrion κατά τη διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου¹⁸.

25. Ούτως εχόντων των πραγμάτων, σε διαδικασίες όπως η παρούσα, το εν λόγω θεσμικό όργανο επέχει θέση διαδίκου, με ό,τι αυτό συνεπάγεται από άποψη δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Ειδικότερα, το άρθρο 56 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέχει «[σ]τον εν όλω ή εν μέρει ηττηθέντα διάδικο» το δικαίωμα να ασκήσει αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου κατά των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου¹⁹. Είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς γιατί η εν λόγω διάταξη θα πρέπει να θεωρηθεί ότι εννοεί κάθε διάδικο εκτός από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όταν αυτή εκπροσωπείται από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

12 Αυτές είναι ως επί το πλείστον υπαλληλικές υποθέσεις ή υποθέσεις δημοσίων συμβάσεων.

13 Κατά τη διάταξη αυτή: «Εφόσον οι Συνθήκες δεν προβλέπουν αρμοδιότητα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι διαφορές στις οποίες η Ένωση είναι διάδικος δεν εξαιρούνται εκ του λόγου αυτού από την αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων» (η υπογράμμιση δική μου).

14 Βλ., συναφώς, απόφαση της 25ης Ιουλίου 2002, στην υπόθεση Unión de Pequeños Agricultores κατά Συμβουλίου (C-50/00 P, EU:C:2002:462, σκέψη 45).

15 Βλ., ιδιαιτέρως, απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12 P, EU:C:2013:771, σκέψη 95).

16 Βλ., περαιτέρω, προτάσεις μου στην υπόθεση Feralfri κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-85/15 P, C-86/15 P, C-88/15 P και C-89/15 P, EU:C:2016:940, σημείο 74 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

17 Βλ. άρθρα 13, παράγραφος 1, και 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ.

18 Βλ. διάταξη της 6ης Ιανουαρίου 2015, Kendrion κατά Ευρωπαϊκής Ένωσης (T-479/14, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2015:2, σκέψη 10).

19 Η υπογράμμιση δική μου.

26. Σε κάθε περίπτωση, και υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας των όπλων²⁰, οσάκις διάδικος έχει δικαίωμα ασκήσεως αναίρεσεως, το ίδιο δικαίωμα θα πρέπει να αναγνωρίζεται και στους λοιπούς διαδίκους, εφόσον πληρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις. Ως εκ τούτου, δεν θεωρώ ότι έχει έρεισμα η άποψη ότι δεν επιτρέπεται στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ασκήσει αναίρεση κατά αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η οποία εκδόθηκε σε υπόθεση όπου το Δικαστήριο επέιχε θέση εναγομένου για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την οποία απόφαση θεωρεί εσφαλμένη.

27. Τούτου λεχθέντος, θα ήθελα πάντως να τονίσω ότι παγίως το Δικαστήριο δέχεται ότι η δυνατότητα προσβάσεως σε ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο αποτελεί το θεμέλιο του δικαιώματος για δίκαιη δίκη. Για τον λόγο αυτό, κάθε δικαστήριο οφείλει, και αυτεπαγγέλτως, να εξετάζει τα ζητήματα αυτά²¹. Λαμβανομένων υπόψη των επιχειρημάτων που προέβαλε η Kendrion, φρονώ ότι είναι αναγκαίο να εξεταστεί το ενδεχόμενο, στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο να μην είναι αμερόληπτο κατά την έννοια της προαναφερθείσας νομολογίας.

28. Συναφώς, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι, προκειμένου να θεωρείται αμερόληπτο, κάθε δικαστήριο οφείλει να πληροί δύο κριτήρια: πρώτον, όλα τα μέλη του δικαστηρίου θα πρέπει να είναι *υποκειμενικά* αμερόληπτα, ήτοι κανένα από τα μέλη του να μην εκδηλώνει μεροληψία ή προσωπικές προκαταλήψεις· δεύτερον, το δικαστήριο θα πρέπει να είναι *αντικειμενικά* αμερόληπτο, ήτοι να παρέχει επαρκή εχέγγυα για τον αποκλεισμό κάθε εύλογης σχετικής αμφιβολίας²².

29. Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, κάθε μέλος του δικαστηρίου θα πρέπει να τεκμαίρεται ότι είναι αμερόληπτο μέχρις αποδείξεως του εναντίου²³. Μολονότι ο Κανονισμός Διαδικασίας του Δικαστηρίου²⁴ δεν περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις περί αποχής και εξαιρέσεως των μελών του²⁵, οι διάδικοι μπορούν να επικαλούνται τις αρχές που προβλέπει το άρθρο 18 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν θεωρούν ότι ένα ή περισσότερα μέλη του Δικαστηρίου (δικαστής ή γενικός εισαγγελέας)²⁶ δεν θα πρέπει να συμμετέχουν στη σύνθεση κατά την εκδίκαση της υποθέσεώς τους²⁷. Ωστόσο, τέτοια ζητήματα δεν ανέκυψαν στην υπό κρίση υπόθεση ούτε και η Kendrion προέβαλε συγκεκριμένα επιχειρήματα ή αποδεικτικά στοιχεία δυνάμενα να εγείρουν αμφιβολίες συναφώς.

30. Σε κάθε περίπτωση, από τη νομολογία καθίσταται σαφές ότι, προκειμένου να αποτραπεί το ενδεχόμενο ή και η απλή υποψία μεροληψίας εκ μέρους των δικαστών που μετέχουν στην εκδίκαση μιας υποθέσεως, θα πρέπει το δικαιοδοτικό όργανο της Ένωσης, το οποίο επιλαμβάνεται αγωγής αποζημιώσεως –όπως αυτή που έχει ασκηθεί από την Kendrion–, να αποφαινεται επ' αυτής σε

20 Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αποφανθεί ότι το άρθρο 47 του Χάρτη περιλαμβάνει, ως συνιστώσα της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, την αρχή της ισότητας των όπλων ή τη δικονομική ισότητα. Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 30ής Ιουνίου 2016, Toma και Biroul Executorului Judecătoresc Horațiu-Vasile Cruduleci (C-205/15, EU:C:2016:499, σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

21 Απόφαση της 1ης Ιουλίου 2008, Chronopost κατά UFEEX κ.λπ. (C-341/06 P και C-342/06 P, EU:C:2008:375, σκέψεις 46 έως 48).

22 Όπ.π., σκέψη 54 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

23 Πρβλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Υ. Bot στην υπόθεση Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland κατά Επιτροπής [C-385/07 P, EU:C:2009:210, σημείο 335 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ)].

24 Ούτε ο Κανονισμός Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου περιλαμβάνει τέτοιες διατάξεις.

25 Θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα αν ο νομοθέτης της Ένωσης θα έπρεπε να καλύψει το κενό αυτό. Πράγματι, μπορεί να φαίνεται παράδοξο ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν διαθέτει λεπτομερείς κανόνες σχετικά με την αποχή και την εξαίρεση, ενώ έχει κρίνει επανειλημμένως ότι η ύπαρξη τέτοιων κανόνων σε εθνικό επίπεδο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ώστε ένα εθνικό όργανο να μπορεί να θεωρηθεί «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (βλ., συναφώς, απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2014, TDC, C-222/13, EU:C:2014:2265, σκέψη 32 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Ωστόσο, το ζήτημα αυτό είναι άνευ σημασίας στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας.

26 Βλ., επ' αυτού, απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψη 42).

27 Δεν μπορεί πάντως να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να συνιστά λόγο αναθεωρήσεως μιας αποφάσεως, σύμφωνα με το άρθρο 44 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις, η παράλειψη ενός μέλους του Δικαστηρίου να ζητήσει την εξαίρεσή του ή να απέχει από τη διαδικασία, παρά την ύπαρξη συγκρούσεως συμφερόντων.

δικαστικό σχηματισμό διαφορετικό εκείνου που επιλήφθηκε της διαφοράς σε δίκη της οποίας επικρίνεται η χρονική διάρκεια²⁸. Με άλλα λόγια, κανένα μέλος του δικαιοδοτικού οργάνου της Ένωσης που μετείχε στη σύνθεση κατά την εκδίκαση της πρώτης αγωγής δεν θα πρέπει να μετέχει στη σύνθεση που εκδικάζει τη συνακόλουθη αγωγή.

31. Το βασικό ζήτημα στην υπό κρίση υπόθεση, επομένως, φαίνεται μάλλον να είναι εάν το Δικαστήριο, ως δικαιοδοτικό όργανο, παρέχει επαρκή εγγύα για τον αποκλεισμό κάθε εύλογης αμφιβολίας περί της αντικειμενικής αμεροληψίας. Από τη νομολογία του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι η σώρευση δικαστικών και μη δικαστικών καθηκόντων ενδέχεται –ανάλογα με τις περιστάσεις– να επηρεάζει ή να μην επηρεάζει την αμεροληψία του δικαστηρίου²⁹.

32. Για τους λόγους που αναπτύσσονται στη συνέχεια και υπό το πρίσμα των θεσμικών περιορισμών του δικαστικού συστήματος της Ένωσης, φρονώ ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας όπως η υπό κρίση, το Δικαστήριο πληροί την επιταγή περί αμεροληψίας. Ειδικότερα, η επιχειρηματολογία που προέβλεπε η Kendrion δεν λαμβάνει υπόψη τη διάκριση που πρέπει να γίνεται μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως θεσμικού οργάνου και των δικαιοδοτικών οργάνων που αποτελούν μέρος του εν λόγω οργάνου (επί του παρόντος, του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου)³⁰.

33. Συναφώς, θα πρέπει να τονιστεί ότι, εντός των ορίων του θεσμικού οργάνου, η διάκριση μεταξύ διοικητικών και δικαιοδοτικών καθηκόντων είναι σαφής. Τούτο σημαίνει ότι ο νομικός σύμβουλος επί διοικητικών θεμάτων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η ομάδα του, αφενός, και τα μέλη του Δικαστηρίου και το προσωπικό του γραφείου τους, αφετέρου, εργάζονται χωριστά και ανεξάρτητα. Προκειμένου δε να αποφευχθεί κάθε ενδεχόμενο συγκρούσεως συμφερόντων ή κάθε άλλο ζήτημα περί δίκαιης δίκης, δεν επιτρέπεται η οποιαδήποτε ex parte επικοινωνία μεταξύ τους σε σχέση με το αντικείμενο της δίκης.

34. Το κύριο σημείο επαφής μεταξύ των δύο κλάδων του θεσμικού οργάνου είναι ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Πρόεδρος), δεδομένου ότι προεδρεύει ταυτοχρόνως τόσο του θεσμικού οργάνου όσο και του ανώτατου δικαιοδοτικού οργάνου. Στην υπό κρίση υπόθεση, η απόφαση να ασκηθεί αναίρεση κατά της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου ελήφθη πράγματι από τον Πρόεδρο, ο οποίος, για την υλοποίηση της αποφάσεως αυτής, όρισε ως εκπρόσωπο τον νομικό σύμβουλο επί διοικητικών θεμάτων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης³¹.

35. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο, ο Πρόεδρος δεν εμπλέκεται στον δικαστικό χειρισμό της υπό κρίση υποθέσεως: δεν μετέχει στη σύνθεση του Δικαστηρίου που εκδικάζει την αίτηση αναίρεσεως, ενώ έχει αναθέσει την αρμοδιότητα για την εκτέλεση των διαδικαστικών πράξεων, τις οποίες θα όφειλε να διεκπεραιώσει ο ίδιος, υπό την ιδιότητα του Προέδρου του Δικαστηρίου, στον Αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου.

36. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, φρονώ ότι το Δικαστήριο ως δικαιοδοτικό όργανο πληροί την επιταγή της αντικειμενικής αμεροληψίας στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας. Κατά συνέπεια, δεν στοιχειοθετείται παράβαση του άρθρου 47 του Χάρτη.

28 Βλ., ιδιαιτέρως, απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12 P, EU:C:2013:771, σκέψη 101).

29 Πρβλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Υ. Bot στην υπόθεση Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland κατά Επιτροπής (C-385/07 P, EU:C:2009:210, σημεία 330 έως 332 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία του ΕΔΔΑ).

30 Βλ. άρθρα 13, παράγραφος 1, και 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ.

31 Είναι σημαντικό ότι τα άλλα μέλη του Δικαστηρίου δεν έχουν εμπλακεί στην εν λόγω απόφαση, σε αντίθεση με αυτά που η Kendrion εκλαμβάνει στις γραπτές παρατηρήσεις της ως δεδομένα.

37. Τέλος, θεωρώ αβάσιμη την άποψη ότι, σε περιπτώσεις όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, θα πρέπει το Δικαστήριο να εκπληρώνει την αποστολή του ως ανααιρετικού δικαιοδοτικού οργάνου (και ως δικαστηρίου που αποφαινεται σε τελευταίο βαθμό) με τρόπο διαφορετικό από αυτόν με τον οποίο την εκπληρώνει σε κάθε άλλη υπόθεση. Και πάλι, οι διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ (ιδίως του άρθρου 256, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο) και του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιδίως του άρθρου 58) σχετικά με την αναίρεση είναι καθ' όλα εφαρμοστέες και στην παρούσα διαδικασία.

38. Ελλείψει επικλήσεως εκ μέρους της Kendrion συγκεκριμένων επιχειρημάτων επί του ζητήματος αυτού, δυσκολεύομαι να κατανοήσω τους λόγους για τους οποίους θα όφειλε το Δικαστήριο να εφαρμόσει ελαστικότερους ή αυστηρότερους κανόνες ελέγχου της ανααιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, αναλόγως της ταυτότητας του διαδίκου που έχει προβάλει τον εκάστοτε λόγο αναίρεσεως. Ομοίως, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση (πραγματικός εναγόμενος της κατά τα άρθρα 268 και 340 ΣΛΕΕ αγωγής αποζημιώσεως) θα πρέπει να έχει περισσότερα ή λιγότερα δικονομικά δικαιώματα, αναλόγως του θεσμικού οργάνου που την εκπροσωπεί.

39. Υπό τις περιστάσεις αυτές, θεωρώ παραδεκτή την αίτηση αναίρεσεως.

B. Επί της ουσίας

1. Επί της υλικής ζημίας

40. Οι τρεις λόγοι αναίρεσεως που προβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και ο δεύτερος και ο τρίτος λόγος αναίρεσεως που προβάλλει η Kendrion, αφορούν άπαντες την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου σχετικά με την προβαλλόμενη υλική ζημία της Kendrion. Ειδικότερα, αμφότεροι οι διάδικοι ισχυρίζονται ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κατά την εξέταση των αξιώσεων της Kendrion που αφορούν την υλική ζημία της που προκλήθηκε συνεπεία των εξόδων για τη σύσταση τραπεζικής εγγυήσεως, την οποία παρείχε η εταιρία στην Επιτροπή προκειμένου να αποφύγει την άμεση καταβολή του προστίμου που της επιβλήθηκε με την απόφαση C(2005) 4634. Η Kendrion υποστηρίζει επίσης ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο στο μέτρο που απέρριψε την αξίωσή της να αποζημιωθεί για τους τόκους που κατέβαλε στην Επιτροπή κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

41. Κρίνω σκόπιμο να αρχίσω τη νομική μου ανάλυση σχετικά με τα θέματα αυτά από την εξέταση των επιχειρημάτων που αφορούν τα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως που κατέβαλε η Kendrion. Για τον σκοπό αυτό, θα εξετάσω αρχικά τον *πρώτο* λόγο αναίρεσεως που προβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Εν συνέχεια, θα εξετάσω –για λόγους πληρότητας και μόνον– τον *δεύτερο* λόγο αναίρεσεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατόπιν αυτών, παρέλκει η εξέταση των λοιπών λόγων αναίρεσεως που αφορούν τα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως.

42. Τέλος, θα εξετάσω τον *δεύτερο* λόγο αναίρεσεως της Kendrion, ο οποίος αφορά την καταβολή τόκων επί του προστίμου κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

α) Έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως: επί της υπάρξεως αιτιώδους συνδέσμου

43. Με τον πρώτο λόγο αναίρεσεως η Ευρωπαϊκή Ένωση, υποστηριζόμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αμφισβητεί την εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου ερμηνεία και εφαρμογή της έννοιας του «αιτιώδους συνδέσμου». Κατ' ουσίαν, η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει ότι δεν υφίσταται άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παραβάσεως –εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου– της υποχρεώσεως εκδόσεως αποφάσεως εντός εύλογης προθεσμίας στην υπόθεση T-54/06 και της ζημίας της Kendrion που οφείλεται στην πληρωμή των εξόδων τραπεζικής εγγυήσεως. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση υπογραμμίζει ότι η ζημία αυτή υπήρξε συνέπεια της επιλογής της Kendrion να διατηρήσει ενεργή την

τραπεζική εγγύηση καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, αντί να καταβάλει το επιβληθέν από την Επιτροπή πρόστιμο. Από την πλευρά της, η Kendrion συνηγορεί, στο σημείο αυτό, υπέρ της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως: κατά την άποψή της, τα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως που κατέβαλε κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση υπήρξαν συνέπεια της ίδιας της εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης.

44. Στη συνέχεια, και αφού επεξηγήσω εν συντομία το σκεπτικό του Γενικού Δικαστηρίου, θα διευκρινίσω τους λόγους για τους οποίους, κατά τη γνώμη μου, ο πρώτος λόγος αναιρέσεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι βάσιμος.

45. Στις σκέψεις 64 και 65 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο παραπέμπει στην πάγια νομολογία, κατά την οποία η ζημία της οποίας ζητείται η αποκατάσταση στο πλαίσιο αγωγής λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης πρέπει να είναι πραγματική και βέβαιη, στοιχείο το οποίο πρέπει να αποδείξει ο ενάγων. Στον ενάγοντα εναπόκειται επίσης να αποδείξει την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου –ήτοι, αρκούντως άμεσης σχέσεως αιτίου προς αιτιατό– μεταξύ της προσαπτομένης πράξεως ή παραλείψεως και της προβαλλομένης ζημίας.

46. Στις σκέψεις 81 έως 84 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο παρατηρεί ότι, αν η διαδικασία στην υπόθεση T-54/06 δεν είχε υπερβεί τα όρια της εύλογης διάρκειας της δίκης, η Kendrion δεν θα χρειαζόταν να υποβληθεί σε έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση αυτή. Κατά την άποψή του, τούτο σημαίνει ότι υφίσταται σχέση αιτίου προς αιτιατό μεταξύ της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης και της επελεύσεως της ζημίας που υπέστη η Kendrion λόγω της καταβολής εξόδων τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην εν λόγω υπέρβαση.

47. Παραπέμποντας σε παλαιότερη νομολογία (στο εξής: νομολογία Holcim)³², το Γενικό Δικαστήριο αναγνώρισε –στη σκέψη 86 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως– ότι, καταρχήν, η ζημία που συνίσταται σε έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως και την οποία προβάλλει εταιρία στην οποία επιβλήθηκαν κυρώσεις με απόφαση της Επιτροπής απορρέει από την επιλογή της ίδιας της εταιρίας να προβεί στη σύσταση τραπεζικής εγγυήσεως προκειμένου να μην εκπληρώσει, εντός της προθεσμίας που της έταξε η επίμαχη απόφαση, την υποχρέωση καταβολής του προστίμου. Επομένως, τα έξοδα αυτά δεν μπορεί, υπό κανονικές συνθήκες, να θεωρηθούν *άμεση* συνέπεια της συμπεριφοράς του θεσμικού οργάνου.

48. Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο –στις σκέψεις 87 έως 89 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως– αποφάνθηκε ότι η υπό κρίση υπόθεση διαφοροποιείται από τις υποθέσεις εκείνες επί των οποίων διατυπώθηκε η νομολογία Holcim. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν η Kendrion άσκησε την προσφυγή της στην υπόθεση T-54/06, και όταν συνέστησε την τραπεζική εγγύηση, δεν μπορούσε να προβλεφθεί η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης, και η Kendrion μπορούσε βασίμως να προσδοκά ότι η εν λόγω προσφυγή θα εκδικαζόταν εντός εύλογου χρόνου. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε επίσης ότι η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06 επήλθε μετά την αρχική επιλογή της ενάγουσας να συστήσει τραπεζική εγγύηση. Για τους λόγους αυτούς, αποφάνθηκε ότι η σχέση μεταξύ της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06 και της καταβολής εξόδων τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση αυτή δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι διερράγη λόγω της αρχικής επιλογής της Kendrion να μην καταβάλει αμέσως το πρόστιμο, αλλά να συστήσει τραπεζική εγγύηση. Κατέληξε επομένως στο συμπέρασμα, που διατυπώνεται στη σκέψη 90 της αποφάσεως, ότι υφίσταται αρκούντως άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος υπό την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ.

³² Βλ. απόφαση της 21ης Απριλίου 2005, Holcim (Deutschland) κατά Επιτροπής (T-28/03, EU:T:2005:139, σκέψη 123), και διάταξη της 12ης Δεκεμβρίου 2007, Atlantic Container Line κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-113/04, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2007:377, σκέψη 38). Σημειώνεται ότι, έως τώρα, το Δικαστήριο δεν είχε την ευκαιρία να επικυρώσει τη νομολογία αυτή.

49. Θεωρώ εσφαλμένη τη συλλογιστική που ακολούθησε το Γενικό Δικαστήριο. Κατ' ουσίαν, το Γενικό Δικαστήριο αποδέχεται τη γενική αρχή που απορρέει από τη νομολογία Holcim, εν συνεχεία όμως διακρίνει την υπό κρίση υπόθεση από εκείνες επί των οποίων διαμορφώθηκε η εν λόγω νομολογία. Όπως το Γενικό Δικαστήριο, έτσι και εγώ έχω την πεποίθηση ότι η νομολογία Holcim έχει στέρεες βάσεις, αλλά, αντίθετα από το Γενικό Δικαστήριο, δεν θεωρώ ότι η υπό κρίση υπόθεση διαφέρει ουσιωδώς από τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση Holcim: κατά την άποψή μου, κανείς από τους δύο λόγους που –κατά την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου– αιτιολογούν τη διάκριση αυτή δεν είναι πειστικός, είτε οι λόγοι αυτοί εξεταστούν κατά μόνος είτε από κοινού.

50. Προτού εξηγήσω αναλυτικότερα την άποψή μου αυτή, θα ήθελα να τονίσω ότι, κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 340 ΣΛΕΕ δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλει στην Ευρωπαϊκή Ένωση να αποκαθιστά κάθε βλαπτική συνέπεια, έστω και απομακρυσμένη, της συμπεριφοράς των οργάνων της³³. Συνεπώς, στο πλαίσιο αγωγής περί εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης δεν αρκεί ότι η καταγγελλόμενη συμπεριφορά αποτελεί μία από τις αιτίες της προβαλλόμενης ζημίας, αλλά η συμπεριφορά αυτή πρέπει να είναι η *γενεσιουργός* αιτία της ζημίας³⁴. Με άλλα λόγια, επαρκώς αιτιώδης σύνδεσμος υφίσταται μόνον όταν η ζημία αποτελεί άμεση συνέπεια της παράνομης πράξεως του υπεύθυνου θεσμικού οργάνου και δεν εξαρτάται από την παρέμβαση άλλων αιτίων, θετικής ή αρνητικής³⁵.

1) Η προβλεψιμότητα της παράνομης συμπεριφοράς

51. Ο πρώτος λόγος που, σύμφωνα με το Γενικό Δικαστήριο, διαφοροποιεί την υπό κρίση υπόθεση από εκείνες επί των οποίων διαμορφώθηκε η νομολογία Holcim είναι ότι, κατά τον χρόνο που η Kendrion άσκησε την προσφυγή της στην υπόθεση T-54/06, και κατά τον χρόνο που συνέστησε την τραπεζική εγγύηση, η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου δεν ήταν *προβλέψιμη*.

52. Ωστόσο, η διαπίστωση αυτή είναι, καταρχάς, ανακριβής. Ατυχώς, ικανός αριθμός υποθέσεων που είχαν κριθεί από το Γενικό Δικαστήριο λίγο πριν από την άσκηση της προσφυγής στην υπόθεση T-54/06 είχαν μεγάλη διάρκεια³⁶. Τούτο ισχύει ιδίως για υποθέσεις σχετικές με την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ, και ειδικότερα για υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ)³⁷, που φημίζονται για τον περίπλοκο και χρονοβόρο χαρακτήρα τους και που ενδεχομένως δημιουργούν την ανάγκη για παράλληλο ή συντονισμένο χειρισμό αρκετών υποθέσεων ταυτοχρόνως.

53. Είναι αλήθεια ότι η Kendrion, όπως και κάθε άλλος προσφεύγων, μπορούσε να προσδοκά ότι η υπόθεσή της θα εκδικαστεί εντός εύλογης προθεσμίας. Εντούτοις, λαμβανομένης υπόψη της πρακτικής του Γενικού Δικαστηρίου και του δικαστικού φόρτου εργασίας κατά τον κρίσιμο χρόνο, ο υπολογισμός της πιθανής διάρκειας της δίκης προκειμένου να προσδιοριστεί το δυνητικό συνολικό κόστος της τραπεζικής εγγυήσεως αποτελούσε ένα μάλλον αβέβαιο και δύσκολο εγχείρημα.

33 Βλ., σχετικώς, απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 1979, Dumortier κ.λπ. κατά Συμβουλίου (64/76, 113/76, 167/78, 239/78, 27/79, 28/79 και 45/79, EU:C:1979:223, σκέψη 21). Πιο πρόσφατα, βλ. διάταξη της 31ης Μαρτίου 2011, Mauerhofer κατά Επιτροπής (C-433/10 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:204, σκέψη 127 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

34 Βλ. διάταξη της 31ης Μαρτίου 2011, Mauerhofer κατά Επιτροπής (C-433/10 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:204, σκέψη 127 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

35 Βλ., σχετικώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Trabucchi στην υπόθεση Compagnie continentale France κατά Συμβουλίου (169/73, EU:C:1974:32, σημείο 4).

36 Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 13ης Ιανουαρίου 2004, Thermenhotel Stoiser Franz κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-158/99, EU:T:2004:2) της 11ης Μαΐου 2005, Saxonia Edelmetalle κατά Επιτροπής (T-111/01 και T-133/01, EU:T:2005:166) της 19ης Οκτωβρίου 2005, Freistaat Thüringen κατά Επιτροπής (T-318/00, EU:T:2005:363), και της 14ης Δεκεμβρίου 2005, Laboratoire du Bain κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (T-151/00, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2005:450).

37 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 11ης Δεκεμβρίου 2003, Marlines κατά Επιτροπής (T-56/99, EU:T:2003:333) της 8ης Ιουλίου 2004, Mannesmannröhren-Werke κατά Επιτροπής (T-44/00, EU:T:2004:218) της 14ης Δεκεμβρίου 2005, Honeywell κατά Επιτροπής (T-209/01, EU:T:2005:455), και της 15ης Μαρτίου 2006, BASF κατά Επιτροπής (T-15/02, EU:T:2006:74).

54. Κατά δεύτερο και σημαντικότερο, ανεξαρτήτως αν η υπερβολική καθυστέρηση στην υπόθεση T-54/06 μπορούσε να προβλεφθεί, το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη κάνοντας επίκληση της έννοιας της «προβλεψιμότητας» προκειμένου να αιτιολογήσει την ύπαρξη επαρκούς αιτιώδους συνδέσμου που στοιχειοθετεί ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

55. Το βασικό ερώτημα στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι αν ο ζημιωθής ήταν σε θέση να προβλέψει το παράνομο συμβάν που προκάλεσε την προβαλλόμενη ζημία. Στην υπό κρίση υπόθεση, το καθοριστικό ζήτημα προκειμένου να θεμελιωθεί εξωσυμβατική ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι, κατά πρώτο και κύριο λόγο, αν η προβαλλόμενη ζημία αποτελεί *άμεση* συνέπεια της παράνομης συμπεριφοράς του θεσμικού οργάνου.

56. Το Γενικό Δικαστήριο παρέλειψε να εξετάσει ενδελεχώς το σημείο αυτό. Φρονώ ότι, στο πλαίσιο της εξετάσεως αυτής, η ενδεχόμενη αδυναμία προβλέψεως της υπερβολικής καθυστέρησης θα μπορούσε να έχει σημασία σε δύο μόνο περιπτώσεις. Εντούτοις, καμία εξ αυτών των δύο δεν συντρέχει στην υπό κρίση υπόθεση.

57. Αφενός, το ως άνω στοιχείο θα μπορούσε να έχει σημασία αν ήταν αδύνατον για την Kendrion να ανακαλέσει –σε μεταγενέστερο στάδιο– την αρχική απόφαση που είχε λάβει να αναβάλει την πληρωμή και να συστήσει τραπεζική εγγύηση. Ωστόσο, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω στα σημεία 68 έως 74, κάτι τέτοιο δεν ισχύει: σε οποιοδήποτε χρονικό σημείο κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας, η Kendrion είχε την ευχέρεια να διευθετήσει το πρόστιμο και να αποσύρει την τραπεζική εγγύηση. Επομένως, ακόμη και αν δεν ήταν αρχικά δυνατόν να προβλέψει η Kendrion το άνω συμβάν, είχε πάντως τη δυνατότητα να προσαρμόσει σε αυτό τη στάση της εκ των υστέρων.

58. Αφετέρου, η ενδεχόμενη αδυναμία προβλέψεως της υπερβολικής καθυστέρησης θα μπορούσε επίσης να έχει σημασία εάν η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε υποστηρίξει, ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, ότι η Kendrion δεν επέδειξε τη δέουσα επιμέλεια ώστε να αποτρέψει τη ζημία –ή να περιορίσει την έκτασή της– που θα μπορούσε να ανακύψει από την επιλογή της να αναβάλει την καταβολή του προστίμου μέχρι το τέλος της ένδικης διαδικασίας.

59. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης, πρέπει να ερευνάται αν ο ζημιωθής επέδειξε, ως συνετός πολίτης, τη δέουσα επιμέλεια, ώστε να αποτρέψει τη ζημία ή να περιορίσει την έκτασή της. Ο αιτιώδης σύνδεσμος μπορεί να διαρρηχθεί από αμελή συμπεριφορά του ζημιωθέντος, εφόσον η συμπεριφορά αυτή αποδεικνύεται ότι συνιστά τη βασική αιτία της ζημίας³⁸.

60. Ωστόσο, ο λόγος για τον οποίο το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε το ως άνω στοιχείο στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση δεν είναι αυτός. Το Γενικό Δικαστήριο δεν χρησιμοποίησε το κριτήριο της προβλεψιμότητας προκειμένου να εξετάσει κατά πόσον η αμελής συμπεριφορά της Kendrion διέρρηξε τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της προβαλλομένης ζημίας και της προσαπτομένης συμπεριφοράς του θεσμικού οργάνου της ΕΕ· αντ' αυτού, επιστράτευσε την έννοια αυτή προκειμένου να θεμελιώσει, ως πρώτο βήμα, την ίδια την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου.

61. Εντούτοις, τυχόν αδυναμία προβλέψεως του γενεσιουργού της προβαλλομένης ζημίας γεγονός ουδέν υποδηλώνει σχετικά με *τον καθοριστικό παράγοντα* της προβαλλομένης ζημίας. Ακόμη και αν υποθεθεί ότι η υπερβολική καθυστέρηση δεν ήταν δυνατόν να προβλεφθεί, το γεγονός αυτό δεν αποτελεί ούτε αναγκαία ούτε επαρκή συνθήκη για την αναγνώριση της ευθύνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

³⁸ Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, Trubowest Handel και Makarov κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-419/08 P, EU:C:2010:147, σκέψη 61). Η αρχή αυτή, όπως έχει επανειλημμένως κρίνει το Δικαστήριο, αποτελεί γενικής ισχύος αρχή, κοινή στις έννομες τάξεις των κρατών μελών: βλ., σχετικώς, απόφαση της 5ης Μαρτίου 1996, Brasserie du pêcheur και Factortame (C-46/93 και C-48/93, EU:C:1996:79, σκέψη 85 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

62. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, φρονώ ότι, στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο εσφαλμένα ερμήνευσε και εφάρμοσε την έννοια της «προβλεψιμότητας» για τους σκοπούς του άρθρου 340 ΣΛΕΕ, προκειμένου να θεμελιώσει την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της προβαλλομένης ζημίας και της προσαπτομένης συμπεριφοράς.

2) Η έλλειψη επιλογής της Kendrion

63. Ο δεύτερος λόγος που, κατά το Γενικό Δικαστήριο, διαφοροποιεί την υπό κρίση υπόθεση από εκείνες επί των οποίων διαμορφώθηκε η τάση της νομολογίας Holcim είναι ότι η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06 προέκυψε *μετά* την απόφαση της Kendrion να συστήσει τραπεζική εγγύηση.

64. Και αυτό το στοιχείο είναι, κατά τη γνώμη μου, άνευ σημασίας.

65. Θα πρέπει καταρχάς να υπομνησθεί ότι κάθε απόφαση της Επιτροπής, όπως εν προκειμένω η απόφαση C(2005) 4634, είναι νομικά δεσμευτική και τεκμαίρεται νόμιμη μέχρις ότου ακυρωθεί από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης. Στην περίπτωση που μια επιχείρηση, στην οποία επιβλήθηκε πρόστιμο από την Επιτροπή, θεωρεί ότι η απόφαση της Επιτροπής είναι μη νόμιμη και ότι η άμεση συμμόρφωση με αυτήν ενδέχεται να προκαλέσει ανεπανόρθωτη ζημία, έχει τη δυνατότητα να υποβάλει στα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης αίτηση για τη λήψη προσωρινών μέτρων σύμφωνα με τα άρθρα 278 και 279 ΣΛΕΕ, για τον χρόνο που μεσολαβεί ωσότου κριθεί το κύρος της αποφάσεως.

66. Εάν δεν υποβληθεί τέτοια αίτηση, ή εάν απορριφθεί από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης, το πρόστιμο πρέπει κατά κανόνα να καταβληθεί εντός της προθεσμίας που τάσσει η απόφαση. Ωστόσο, οι δημοσιονομικοί κανόνες της ΕΕ³⁹ επιτρέπουν στην Επιτροπή να χορηγήσει συμπληρωματική προθεσμία για την καταβολή του προστίμου, υπό τον όρο ότι ο οφειλέτης δεσμεύεται να καταβάλει τους τόκους εκπρόθεσμης καταβολής και ότι συνιστά χρηματική εγγύηση η οποία καλύπτει την οφειλή που δεν έχει εισπραχθεί ακόμη ως προς το κεφάλαιο και ως προς τους τόκους.

67. Επομένως, στις επιχειρήσεις που προτίθενται να προσβάλλουν το πρόστιμο ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης προσφέρεται η επιλογή είτε να προχωρήσουν στην άμεση διευθέτηση αυτού (ο κανόνας) είτε να ζητήσουν να γίνει αποδεκτή η σύσταση χρηματικής εγγυήσεως (η εξαίρεση). Η επιλογή της εκάστοτε επιχειρήσεως πρέπει να είναι *δημοσιονομικά ουδέτερη* για την Ένωση: δεν επιτρέπεται η αναβολή εισπράξεως του προστίμου να συνεπάγεται απώλεια για τον προϋπολογισμό της Ένωσης. Ο υπόλογος ο οποίος, σε συνεργασία με τον διατάκτη, λαμβάνει απόφαση σχετικά με την αίτηση της επιχειρήσεως να αναβάλει την καταβολή δεν έχει την εξουσία να τροποποιήσει το ποσό του προστίμου που είχε αποφασίσει η Επιτροπή ως θεσμικό όργανο (δηλαδή το Σώμα των Επιτρόπων). Από την άλλη πλευρά, τυχόν απόφαση της επιχειρήσεως να διευθετήσει το πρόστιμο, παρά την πρόθεσή της να προσβάλει την απόφαση της Επιτροπής ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, δεν θα πρέπει να οδηγεί σε αδικαιολόγητο πλουτισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, αφενός, αν τα δικαιοδοτικά όργανα της

³⁹ Άρθρο 85 του κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) 2342/2002 της Επιτροπής, της 23ης Δεκεμβρίου 2002, για τη θέσπιση των κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) αριθ. 1605/2002 του Συμβουλίου, για τη θέσπιση του Δημοσιονομικού Κανονισμού που εφαρμόζεται στο γενικό προϋπολογισμό των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ 2002, L 357, σ. 1). Ο κανονισμός αυτός, εφαρμοστέος κατά τον κρίσιμο χρόνο των πραγματικών περιστατικών, έχει ήδη αντικατασταθεί από τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό (ΕΕ) 1268/2012 της Επιτροπής, της 29ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με τους κανόνες εφαρμογής του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 966/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης (ΕΕ 2012, L 362, σ. 1).

Ένωσης επικυρώσουν την απόφαση της Επιτροπής, το πρόστιμο του οποίου έχει ανασταλεί η πληρωμή καθίσταται απαιτητό με τόκο. Αφετέρου, τυχόν ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως της Επιτροπής συνεπάγεται υποχρέωση της Ένωσης να επιστρέψει τα καταβληθέντα ποσά, προσαυξημένα κατά το ισχύον επιτόκιο⁴⁰.

68. Η απόφαση της επιχειρήσεως να αναβάλει την καταβολή του προστίμου παρέχει προφανώς σε αυτήν τη δυνατότητα να συνεχίσει να χρησιμοποιεί τα αντίστοιχα ποσά κατά τον χρόνο της εκκρεμοδικίας. Ωστόσο, συνεπάγεται επίσης για την επιχείρηση ορισμένες πρόσθετες δαπάνες (εκείνες που συνδέονται με τη σύσταση της τραπεζικής εγγυήσεως), τις οποίες θα πρέπει να επωμιστεί ακόμη και στην περίπτωση που θα επιτύχει τελικά την ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως. Εναπόκειται, επομένως, στην εκάστοτε επιχείρηση στην οποία επιβλήθηκε πρόστιμο από την Επιτροπή να εκτιμήσει εάν είναι οικονομικά επωφελέστερο γι' αυτήν να διευθετήσει το πρόστιμο εντός της ταχθείσας προθεσμίας, ή να ζητήσει την αναβολή της καταβολής του και να συστήσει τραπεζική εγγύηση.

69. Έχει σημασία ότι, αντιθέτως προς ό,τι αφήνει να εννοηθεί η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, η επιλογή αυτή δεν είναι απαραίτητο να γίνει άπαξ και διά παντός. Κάθε επιχείρηση που έχει επιλέξει να συστήσει τραπεζική εγγύηση έχει πάντοτε τη δυνατότητα να αναθεωρήσει την αρχική της απόφαση και να καταβάλει το πρόστιμο⁴¹. Κατά τον τρόπο αυτό, αποφεύγει τη συσσώρευση επιπρόσθετων τόκων επί του κεφαλαίου και δύναται να ανακαλέσει την προηγουμένως συσταθείσα τραπεζική εγγύηση.

70. Από απόψεως δικαίου της Ένωσης, τίποτα δεν εμποδίζει την εκάστοτε επιχείρηση να ανακαλέσει την τραπεζική εγγύηση και να διευθετήσει το πρόστιμο, εάν θεωρεί ότι αυτό τη συμφέρει περισσότερο. Συνάγεται επομένως ότι, οσάκις η επιχείρηση δεν αναθεωρεί την αρχική της επιλογή σε κανένα χρονικό σημείο κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, τούτο συμβαίνει διότι κατά τεκμήριο η εν λόγω επιχείρηση θεωρεί ότι η διατήρηση της τραπεζικής εγγυήσεως εξακολουθεί να τη συμφέρει. Πράγματι, το ζήτημα αν η αρχική απόφαση εξακολουθεί να παρουσιάζει και στη συνέχεια πλεονεκτήματα εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, οι οποίοι –όπως επισημαίνει η Επιτροπή– ενδέχεται να ποικίλλουν σημαντικά με την πάροδο του χρόνου (κόστος δανεισμού, τραπεζική προμήθεια για την εγγύηση, απόδοση του οφειλόμενου ποσού εφόσον αυτό επενδυθεί σε άλλες δραστηριότητες κ.ο.κ.). Από οικονομική σκοπιά, είναι, συνεπώς, εύλογο να υποτεθεί ότι η εκάστοτε επιχείρηση επανεξετάζει τακτικά την αρχική της απόφαση.

71. Επομένως, όπως ορθώς υποστηρίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, η επιλογή της συστάσεως τραπεζικής εγγυήσεως αντί της διευθετήσεως του προστίμου που επιβλήθηκε από την Επιτροπή δεν έγινε άπαξ και διά παντός στην αρχή της διαδικασίας: ελεύθερα και συνειδητά, η Kendrion αποφάσισε να *εμμείνει* στην ως άνω επιλογή (ή να την *επιβεβαιώσει*) καθ' όλη τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας στην υπόθεση T-54/06, ακόμη και όταν κατέστη σαφές ότι η διάρκεια της εν λόγω διαδικασίας παρατεινόταν σημαντικά.

72. Σε κάποιον βαθμό, αυτό το επιβεβαιώνει και η Kendrion.

40 Βλ., σχετικώς, απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2015, Επιτροπή κατά IPK International (C-336/13 P, EU:C:2015:83). Όσον αφορά το είδος και το ποσό των τόκων που πρέπει να καταβάλει η Επιτροπή σε εταιρία η οποία είχε καταβάλει πρόστιμο προκειμένου να συμμορφωθεί προς απόφαση εκδοθείσα βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και εν συνεχεία ακυρωθείσα από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης, βλ. την εκκρεμή υπόθεση T-201/17, Printeos κατά Επιτροπής

41 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 12ης Μαΐου 2016, Trioplast Industrier κατά Επιτροπής (T-669/14, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:285, σκέψη 103).

73. Στις παρατηρήσεις της, η Kendrion αναφέρει ότι η αρχική της απόφαση να συστήσει τραπεζική εγγύηση ελήφθη διότι, κατά τον χρόνο εκείνο, κρίθηκε «οικονομικά εύλογη». Διατείνεται, περαιτέρω, ότι θα ήταν δύσκολο να αποφασίσει την ανάκληση της τραπεζικής εγγυήσεως και την καταβολή του προστίμου πριν από το πέρας της ένδικης διαδικασίας, εξαιτίας των οικονομικών συνεπειών μιας τέτοιας αποφάσεως (καταβολή ενός μεγάλου ποσού, αντίστοιχου με το ήμισυ των ιδίων κεφαλαίων της) και των πρακτικών προβλημάτων που θα προκαλούσε (ιδίως έναντι των πιστωτικών ιδρυμάτων που παρείχαν την τραπεζική εγγύηση, των μετόχων της και των λοιπών ενδιαφερομένων).

74. Οι ως άνω ισχυρισμοί αποδεικνύουν ότι η Kendrion γνώριζε ότι είχε τη δυνατότητα να ανακαλέσει την εγγύηση και να διευθετήσει το πρόστιμο ανά πάσα στιγμή. Αποδεικνύουν επίσης ότι, κατά τη διάρκεια της εν λόγω διαδικασίας, η εταιρία ανέλυσε (ρητώς ή σιωπηρώς), από απόψεως κόστους-ωφέλειας, τις επιλογές που της παρείχε ο νόμος όσον αφορά το μη καταβληθέν πρόστιμο. Το γεγονός ότι η Kendrion αποφάσισε να διατηρήσει σε ισχύ την τραπεζική εγγύηση καθ' όλη τη διάρκεια της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διαδικασίας, για ποικίλους στρατηγικούς, οικονομικούς, χρηματοπιστωτικούς και πρακτικούς λόγους, καταδεικνύει ότι ενήργησε κατά τον τρόπο που η ίδια θεωρούσε ότι εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντά της. Ας σημειωθεί, παρεμπιπτόντως, ότι η τραπεζική εγγύηση παρατάθηκε μέχρι το πέρας της ενώπιον του Δικαστηρίου αναιρετικής διαδικασίας, παρόλο που η Kendrion είχε ηττηθεί πρωτοδίκως.

75. Καταλήγοντας όσον αφορά το ζήτημα αυτό, προκύπτει από τα προεκτεθέντα ότι ο δεύτερος λόγος που κατά το Γενικό Δικαστήριο διαφοροποιεί την υπό κρίση υπόθεση από εκείνες επί των οποίων διατυπώθηκε η νομολογία Holcim ερείδεται επί της εξής εσφαλμένης παραδοχής: ότι μόνον η αρχική απόφαση της Kendrion να αναβάλει την καταβολή του προστίμου και να συστήσει τραπεζική εγγύηση πριν από την έναρξη της διαδικασίας είχε σημασία εν προκειμένω.

76. Ο εσφαλμένος χαρακτήρας της ως άνω παραδοχής επιβεβαιώνεται άλλωστε εμμέσως και από την ίδια την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση.

3) Η αντίφαση που ενέχει η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση

77. Στη σκέψη 98 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο αποφαινεται ότι δεν υφίσταται αρκούντως άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος όσον αφορά τα έξοδα της τραπεζικής εγγυήσεως που επιβάρυναν την εταιρία *μετά* τη δημοσίευση της αποφάσεως στην υπόθεση T-54/06. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η καταβολή των εξόδων υπήρξε συνέπεια της ίδιας, αυτόβουλης επιλογής που έκανε η Kendrion *μετά* τη δημοσίευση της ως άνω αποφάσεως να μην καταβάλει το πρόστιμο, να μη ζητήσει την αναστολή εκτελέσεως της αποφάσεως C(2005) 4634 και να ασκήσει αναίρεση κατά της ως άνω δικαστικής αποφάσεως. Στην περίπτωση αυτή, είναι δυσχερές να κατανοηθεί γιατί η απόφαση περί διατηρήσεως της τραπεζικής εγγυήσεως ήταν, κατά το Γενικό Δικαστήριο, στοιχείο επαρκώς κρίσιμο ώστε να αποκλείσει την ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης *μετά* τη δημοσίευση της αποφάσεως αλλά όχι *πριν* από αυτήν.

78. Όπως υποστήριξε η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν φαίνεται να υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ των χρονικών αυτών διαστημάτων για τους σκοπούς εφαρμογής του άρθρου 340 ΣΛΕΕ. Επίσης, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας πρωτοδίκως, η Kendrion επέλεξε συνειδητά να μη ζητήσει την αναστολή εκτελέσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως και να διατηρήσει την τραπεζική εγγύηση μέχρι το πέρας της εν λόγω διαδικασίας. Ως εκ τούτου, η σκέψη 98 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως επιβεβαιώνει ότι τα στοιχεία εκείνα τα οποία –κατά τις σκέψεις 87 έως 89 της ίδιας αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου– διαφοροποιούν την προκειμένη υπόθεση από τη νομολογία Holcim στερούνται σημασίας.

4) Το μέχρι τούδε συναγόμενο συμπέρασμα

79. Συμπερασματικά, το γεγονός ότι η Kendrion επιβαρύνθηκε με τα έξοδα που σχετίζονται με την παροχή τραπεζικής εγγυήσεως στην Επιτροπή κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση αποτελεί αναμφιβόλως *συνέπεια*, μεταξύ άλλων, της αδυναμίας του Γενικού Δικαστηρίου να εκδώσει την απόφασή του εντός εύλογου χρόνου.

80. Εντούτοις, δεν ήταν αυτή η *καθοριστικής σημασίας* αιτία προκλήσεως της προβαλλομένης ζημίας. Ο καθοριστικός παράγοντας ήταν η απόφαση της Kendrion να συνεχίσει να επωφελείται από την αιτηθείσα εξαίρεση από την υποχρέωσή της να καταβάλει το οφειλόμενο πρόστιμο, έχοντας πλήρη επίγνωση των εξόδων και των κινδύνων που συνεπαγόταν η επιλογή της. Επομένως, οι αρχές που απορρέουν από τη νομολογία Holcim είναι εφαρμοστέες στην προκειμένη υπόθεση.

81. Για όλους τους ανωτέρω λόγους, φρονώ ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή της έννοιας του «αιτιώδους συνδέσμου», κατά την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ. Κατά την άποψή μου, δεν υφίσταται επαρκώς άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06 και της προβαλλομένης ζημίας της Kendrion η οποία οφείλεται στην εκ μέρους της καταβολή των εξόδων τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

82. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση πρέπει να αναιρεθεί κατά το μέρος αυτής διά του οποίου διατάσσεται η Ευρωπαϊκή Ένωση να καταβάλει αποζημίωση 588 769,18 ευρώ στην Kendrion προς αποκατάσταση της υλικής ζημίας που υπέστη η εταιρία αυτή λόγω της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, Kendrion κατά Επιτροπής (T-54/06, EU:T:2011:667).

83. Τούτο σημαίνει ότι, αν το Δικαστήριο συνταχθεί με την πρότασή μου επί του σημείου αυτού, παρέλκει η εξέταση του *δεύτερου* και του *τρίτου* λόγου αναιρέσεως που προβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και του *τρίτου* λόγου αναιρέσεως που προβάλλει η Kendrion. Εντούτοις, λόγω της σημασίας που παρουσιάζει το ζήτημα που ανέκυψε και για μελλοντικές υποθέσεις, θεωρώ ότι θα ήταν σκόπιμη, για λόγους πληρότητας και μόνον, η εξέταση του δεύτερου λόγου αναιρέσεως που προβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ανάλυση αυτή θα παρέχει επίσης στοιχεία χρήσιμα για την εξέταση του *δεύτερου* λόγου αναιρέσεως της Kendrion.

β) Έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως: επί της έννοιας της «ζημίας»

84. Με τον δεύτερο λόγο της αιτήσεώς της αναιρέσεως, στρεφόμενο κατά των σκέψεων 81 έως 99 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η Ευρωπαϊκή Ένωση, υποστηριζόμενη από την Επιτροπή, ισχυρίζεται ότι το Γενικό Δικαστήριο παρερμήνευσε την έννοια της «ζημίας». Κατά την άποψή της, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο όφειλε να εξετάσει αν, κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση, τα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως που κατέβαλε η Kendrion υπερέβαιναν το πλεονέκτημα που αυτή εξασφάλισε λόγω του ότι συνέχισε να καρπώνεται το ισόποσο του προστίμου. Από την πλευρά της, η Kendrion ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει αυτόν τον λόγο αναιρέσεως ως αβάσιμο. Κατά την άποψή της, δεν υπάρχει συνάφεια μεταξύ της όποιας ωφέλειας είχε η Kendrion και των απωλειών που αυτή υπέστη κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

85. Φρονώ ότι και αυτός ο λόγος αναιρέσεως είναι βάσιμος. Πράγματι, το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο στο μέτρο που, χωρίς ιδιαίτερη εξήγηση ή περαιτέρω έρευνα, στις σκέψεις 81 και 82 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, έκρινε ως αποζημιωτέα *ζημία* κατά την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ τα *έξοδα* τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

86. Οι δύο έννοιες πρέπει να παραμείνουν διακριτές.

87. Μια πράξη ή παράλειψη θεσμικού οργάνου της Ένωσης ενδέχεται να έχει διάφορες συνέπειες για την οικονομική κατάσταση επιχειρήσεως όπως η Kendrion. Ενδέχεται δηλαδή να συνεπάγεται ορισμένα έξοδα για την επιχείρηση αλλά, παράλληλα, να επιφέρει σε αυτήν και ορισμένα οφέλη. «Ζημία», υπό την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ, υφίσταται μόνον όταν το υπόλοιπο μεταξύ κόστους και οφέλους είναι αρνητικό⁴². Με άλλα λόγια, θα πρέπει να υφίσταται *συνολική ζημία* απορρέουσα από την προσαπτόμενη συμπεριφορά. Σε διαφορετική περίπτωση, θα προέκυπτε η παράδοξη κατάσταση κατά την οποία μια επιχείρηση θα εδικαιούτο να αναζητήσει πρόσθετα ποσά από την Ένωση, παρά το γεγονός ότι επωφελήθηκε οικονομικά από τη συμπεριφορά θεσμικού οργάνου της.

88. Όπως εξηγείται ανωτέρω, στα σημεία 68 και 70 των παρουσών προτάσεων, η απόφαση μιας επιχειρήσεως να αναβάλει την πληρωμή και να συστήσει τραπεζική εγγύηση να μην συνεπάγεται την επιβάρυνσή της με ορισμένα έξοδα, ωστόσο της επιτρέπει δε να καρπώνεται, για ορισμένο χρονικό διάστημα, χρηματικό ποσό το οποίο μπορεί να αποφέρει κέρδη. Οι ποικίλες αυτές συνέπειες δεν είναι άσχετες μεταξύ τους, όπως αβασίμως διατείνεται η Kendrion, αλλά συνδέονται άρρηκτα: αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

89. Από οικονομική άποψη, η επιλογή της αναβολής πληρωμής του προστίμου συνιστά ουσιαστικά μια μορφή χρηματοδότησεως για την ενδιαφερόμενη επιχείρηση: στην πράξη, μέχρι το πέρας της ένδικης διαδικασίας η εν λόγω επιχείρηση δανειζεται τα χρήματα που οφείλει στην Ένωση από την ίδια την Ένωση. Το συνολικό κόστος αυτής της χρηματοδότησεως ανέρχεται, με απλά λόγια, στο άθροισμα του ποσού των εξόδων της τραπεζικής εγγυήσεως και των τόκων με τους οποίους επιβαρύνεται προοδευτικά το κεφάλαιο, σε περίπτωση που η επιχείρηση ηττηθεί στη δίκη. Ωστόσο, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση εστιάζει μόνο στα έξοδα με τα οποία επιβαρύνθηκε η Kendrion, ενώ ουδεμία μνεία κάνει σχετικά με τα πιθανά οφέλη ή την εξοικονόμηση που πέτυχε η εταιρία αναβάλλοντας την καταβολή του προστίμου.

90. Κατά την άποψή μου, τούτο αποτελεί σφάλμα του Γενικού Δικαστηρίου. Όπως αναφέρεται ανωτέρω, στα σημεία 70 και 74, τεκμαίρεται ότι κάθε επιχείρηση ενεργεί, ανά πάσα στιγμή, κατά τον τρόπο που η ίδια θεωρεί λογικό από οικονομική και χρηματοπιστωτική άποψη. Ως εκ τούτου, ευλόγως μπορεί να γίνει δεκτό ότι, καθ' όλη τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας στην υπόθεση T-54/06, η Kendrion θεωρούσε επωφελέστερο για την ίδια να συνεχίσει να δανειζεται από την Ένωση το χρηματικό ποσό που αντιστοιχούσε στο οφειλόμενο πρόστιμο, παρά να διαθέσει δικά της ρευστά διαθέσιμα ή να δανειστεί το ποσό αυτό από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

91. Εάν αυτό ισχύει, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η υπέρμετρη καθυστέρηση της εκδικάσεως της υποθέσεως T-54/06 όχι μόνο να μην προξένησε απώλειες στην Kendrion, αλλά να της προσπόρισε ακόμη και οικονομική ωφέλεια. Τούτο, όμως, δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθεί από το σκεπτικό της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, εφόσον το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, χωρίς περαιτέρω έρευνα, ότι τα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση συνιστούν ζημία που υπέστη η Kendrion κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.

92. Τέλος, θα ήθελα να προσθέσω ότι, και ως προς το σημείο αυτό, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ενέχει αντιφάσεις. Πράγματι, όσον αφορά ένα άλλο σκέλος της προβαλλομένης ζημίας (την καταβολή τόκων επί του ποσού του προστίμου) το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Kendrion δεν προσκόμισε στοιχεία δυνάμενα να αποδείξουν ότι, κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση, «το ποσό των τόκων υπερημερίας που καταβλήθηκε μεταγενεστέρως στην Επιτροπή ήταν μεγαλύτερο από το πλεονέκτημα που εξασφάλισε λόγω του ότι συνέχισε να καρπώνεται το ισόποσο του προστίμου και των αντίστοιχων τόκων υπερημερίας»⁴³.

42 Βλ., σχετικώς, απόφαση της 19ης Μαΐου 1992, Mulder κ.λπ. κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-104/89 και C-37/90, EU:C:1992:217, σκέψεις 26 επ.).

43 Σκέψη 77 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

93. Είναι δύσκολο να γίνει κατανοητό για ποιον λόγο το Γενικό Δικαστήριο δεν εφάρμοσε το ίδιο κριτήριο όσον αφορά την προβαλλόμενη ζημία που συνίσταται στην καταβολή των εξόδων τραπεζικής εγγυήσεως για το ίδιο χρονικό διάστημα.

94. Συμπερασματικά, και ο δεύτερος λόγος αναιρέσεως που προβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι βάσιμος.

γ) *Επί των τόκων*

95. Με τον δεύτερο λόγο αναιρέσεως, με τον οποίο βάλλει κατά των σκέψεων 75 έως 80 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η Kendrion υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο απορρίπτοντας το αίτημά της αποζημιώσεως για τη ζημία της που συνίσταται στην καταβολή τόκων, ποσοστού 3,56 %, επί του ποσού του προστίμου που της επιβλήθηκε, για το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

96. Στην απόφασή του, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Kendrion δεν προσκόμισε στοιχεία δυνάμενα να αποδείξουν ότι, κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση, το ποσό των τόκων υπερημερίας που καταβλήθηκε μεταγενεστέρως στην Επιτροπή ήταν μεγαλύτερο από το πλεονέκτημα που εξασφάλισε λόγω του ότι συνέχισε να καρπώνεται το ισόποσο του προστίμου και των αντίστοιχων τόκων υπερημερίας.

97. Κατά την άποψή μου, και για τους λόγους που εκτίθενται ανωτέρω στα σημεία 43 έως 94, ορθώς το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα της Kendrion. Δεδομένου ότι η προσφυγή της Kendrion απορρίφθηκε τελικώς από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης, οι τόκοι υπερημερίας επί του ποσού του προστίμου, τους οποίους οφείλει αυτή να καταβάλει στην Επιτροπή, αποτελούν σαφώς έξοδο που η Kendrion υποχρεώθηκε να επωμιστεί για το χρονικό διάστημα της εκκρεμοδικίας. Ωστόσο, αυτό δεν συνεπάγεται αυτοδικαίως ότι η εν λόγω δαπάνη συνιστά ζημία, κατά την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ.

98. Ουσιαστικά, στην προκειμένη περίπτωση δεν υφίσταται αρκούντως άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος, κατά την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ, μεταξύ της υπερβολικής διάρκειας της διαδικασίας και της ζημίας που συνίσταται στην καταβολή των τόκων για το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση. Όπως εξηγείται ανωτέρω στα σημεία 71 έως 74, ο κίνδυνος να επωμιστεί η Kendrion την ως άνω δαπάνη ανέκυψε από την απόφασή της να αναβάλει την καταβολή του προστίμου μέχρι το πέρας της ένδικης διαδικασίας. Η Kendrion έλαβε αυτήν την απόφαση αυτοβούλως και με πλήρη επίγνωση των συνακόλουθων οικονομικών συνεπειών.

99. Κατά συνέπεια, ο δεύτερος λόγος αναιρέσεως που προβάλλει η Kendrion πρέπει να απορριφθεί.

2. *Επί της μη υλικής ζημίας*

100. Ο τέταρτος λόγος αναιρέσεως που προβάλλει η Kendrion αφορά τις σκέψεις 121 έως 135 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, βάσει των οποίων το Γενικό Δικαστήριο επιδίκασε στην εταιρία αποζημίωση ύψους 6 000 ευρώ προς αποκατάσταση της μη υλικής ζημίας που υπέστη λόγω της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06. Η Kendrion ισχυρίζεται ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο και ζητεί να της επιδικαστεί μεγαλύτερο ποσό.

101. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από την πλευρά της, αρνείται τους ισχυρισμούς της Kendrion ως απαράδεκτους και, σε κάθε περίπτωση, ως αβάσιμους.

102. Στη συνέχεια, θα εξηγήσω τους λόγους για τους οποίους θεωρώ ότι ο τέταρτος λόγος αναιρέσεως της Kendrion δεν μπορεί να ευδοκιμήσει. Για τον σκοπό αυτόν, φρονώ ότι είναι σκόπιμο να διευκρινισθούν προηγουμένως ορισμένες βασικές έννοιες.

α) Η έννοια της «μη υλικής ζημίας»

103. Το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ ορίζει ότι «στο πεδίο της εξωσυμβατικής ευθύνης, η Ένωση υποχρεούται, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του δικαίου που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών, να αποκαθιστά τη ζημία που προξενούν τα θεσμικά όργανα ή οι υπάλληλοί της κατά την άσκηση των καθηκόντων τους»⁴⁴. Συναφώς, κατά την πάγια ερμηνεία της από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης, η διάταξη αυτή περιλαμβάνει, καταρχήν, τόσο την περιουσιακή (υπό την έννοια της μειώσεως των περιουσιακών στοιχείων⁴⁵ αλλά και του διαφυγόντος κέρδους⁴⁶) όσο και τη μη περιουσιακή ζημία⁴⁷.

104. Συντασσόμενο με την ως άνω νομολογιακή γραμμή, στην απόφασή του της 26ης Νοεμβρίου 2013 στην υπόθεση Kendrion⁴⁸, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι «στην περίπτωση αγωγής αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως, εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου, του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη επειδή δεν τήρησε τις επιταγές σχετικά με την εύλογη διάρκεια της δίκης, στο δικαιοδοτικό αυτό όργανο εναπόκειται [...] ιδίως να ερευνήσει αν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί, πέρα από την ύπαρξη *περιουσιακής ζημίας, μη περιουσιακή βλάβη* την οποία έχει ενδεχομένως υποστεί ο διάδικος τον οποίον θίγει η υπέρβαση της διάρκειας και η οποία θα έπρεπε, κατά περίπτωση, να ικανοποιηθεί επαρκώς»⁴⁹.

105. Η κατά το άρθρο 340 ΣΛΕΕ αποζημίωση αποσκοπεί στην –στο μέτρο του δυνατού– επαναφορά των περιουσιακών στοιχείων του ζημιωθέντος στην κατάσταση που βρίσκονταν πριν από την παράνομη συμπεριφορά του θεσμικού οργάνου της Ένωσης⁵⁰. Ως εκ τούτου, περιουσιακές απώλειες που αποτελούν άμεση συνέπεια της ως άνω συμπεριφοράς θα πρέπει κατά κανόνα να αποκαθίστανται διά της καταβολής του ισόποσου των απωλειών αυτών.

106. Ωστόσο, κάτι τέτοιο είναι αδύνατον στην περίπτωση των μη περιουσιακών, ή μη υλικών, ζημιών⁵¹. Στην πλειονότητα των εννόμων τάξεων, η έννοια της «μη υλικής» ζημίας παραπέμπει σε μορφές άυλης ζημίας, η οικονομική αποτίμηση της οποίας είναι δυσχερής, δεδομένου ότι δεν υπάρχει –εν στενή έννοια– συγκεκριμένη αγοραία αξία αυτής. Τυπικά παραδείγματα τέτοιων ζημιών αποτελούν η ψυχική οδύνη, η συναισθηματική κατάπτωση, η χειροτέρευση της ζωής ή των σχέσεων. Κατ' ουσίαν, στην έννοια αυτή εμπίπτουν διάφορες μορφές σωματικής και/ή ψυχολογικής βλάβης.

107. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, δεν είναι προδήλως δυνατή η επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση. Συνεπώς, η οποιασδήποτε μορφής αποζημίωση τυχόν επιδικαστεί από το δικαστήριο θα είναι, πάντοτε και κατ' ανάγκη, η «δεύτερη καλύτερη επιλογή». Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η καταβολή ορισμένου χρηματικού ποσού ενδέχεται, αναλόγως των περιστάσεων, να συνιστά ή να μη συνιστά την πλέον προσήκουσα μορφή αποζημιώσεως⁵². Πράγματι, σε ορισμένες υποθέσεις τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης έχουν κρίνει επαρκή είτε μια *συμβολική* χρηματική

44 Η υπογράμμιση δική μου.

45 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1998, Embassy Limousines & Services κατά Κοινοβουλίου (T-203/96, EU:T:1998:302, σκέψη 89).

46 Βλ. απόφαση της 27ης Ιανουαρίου 2000, Mulder κ.λπ. κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-104/89 και C-37/90, EU:C:2000:38, σκέψεις 59 επ.).

47 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1994, Grifoni κατά Επιτροπής (C-308/87, EU:C:1994:38, σκέψεις 36 έως 38).

48 Απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12 P, EU:C:2013:771, σκέψη 100).

49 Η υπογράμμιση δική μου.

50 Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. Capotorti στην υπόθεση Ireks-Arkady κατά EOK (238/78, EU:C:1979:203, σ. 2983).

51 Οι δύο όροι συχνά χρησιμοποιούνται εναλλάξ.

52 Πρβλ. απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1990, Culin κατά Επιτροπής (C-343/87, EU:C:1990:49, σκέψεις 26 έως 29).

αποζημίωση⁵³ είτε κάποια *αποζημίωση σε είδος*⁵⁴. Σε άλλες υποθέσεις, τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης δεν επιδίκασαν συγκεκριμένη αποζημίωση, κρίνοντας ότι η ακύρωση της άδικης πράξεως⁵⁵ ή και μόνη η καταγραφή του παράνομου περιστατικού στην απόφαση⁵⁶ μπορεί να συνιστά ικανοποιητική αποζημίωση κατά την έννοια του άρθρου 340 ΣΛΕΕ⁵⁷.

108. Εάν θεωρηθεί, σε οποιαδήποτε υπόθεση, ότι η πλέον προσηκουσα μορφή επανορθώσεως είναι η χρηματική (και όχι συμβολική) αποζημίωση, ο προσδιορισμός του ποσού που πρέπει να επιδικαστεί δεν είναι εύκολο έργο. Σε μια τέτοια υπόθεση, το αρμόδιο δικαστήριο οφείλει να προσδιορίσει το ποσό εκείνο που θα ανταποκρίνεται μεν επαρκώς στη ζημία που υπέστη ο ζημιωθείς, χωρίς όμως να συνιστά υπέρμετρη τιμωρία για τον υπαίτιο της παράνομης συμπεριφοράς. Ελλείψει προφανών ή γενικώς αποδεκτών οικονομικών δεικτών, την κρίση του δικαστηρίου μπορεί να καθοδηγήσουν μόνον γενικές αρχές, όπως για παράδειγμα η αρχή της επιείκειας, της δικαιοσύνης και της αναλογικότητας, αφενός, και της προβλεψιμότητας, της ασφάλειας δικαίου και της ίσης μεταχειρίσεως, αφετέρου.

109. Είναι επομένως αναπόφευκτο να παρέχεται στο δικαστήριο ευρεία εξουσία εκτιμήσεως, αφενός μεν, για να αποφασίσει περί της υπάρξεως μη υλικής ζημίας, αφετέρου δε, για να εξεύρει τον καλύτερο τρόπο επαρκούς αποζημίωσης αυτής και –οσάκις κριθεί αναγκαίο– για να καθορίσει το ποσό που θα πρέπει να επιδικαστεί.

110. Ωστόσο, ένα στοιχείο που θεωρώ ότι πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι, κατά την άποψή μου, η μη υλική ζημία δεν αποτελεί απλώς είδος ζημίας της οποίας η χρηματική αξία είναι δυσχερές να υπολογιστεί για *πρακτικούς λόγους*. Πρόκειται για ζημία η οποία, *ως εκ της φύσεώς της*, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί οικονομικά κατά τρόπο ακριβή και αδιαμφισβήτητο.

111. Κατά τη γνώμη μου, η πτυχή αυτή έχει σημασία ιδίως στις περιπτώσεις που ανακύπτει το ζήτημα της πιθανής αποζημίωσης νομικού προσώπου για μη υλική ζημία που αυτό προβάλλει. Είναι σαφές ότι η έννοια της μη υλικής ζημίας δεν φαίνεται να συμβιβάζεται ευχερώς με την ιδέα ότι μια νομική οντότητα δύναται να υποστεί ψυχολογική ή σωματική βλάβη οποιουδήποτε είδους. Ως εκ τούτου, η δυνατότητα να προβάλλει νομικό πρόσωπο αξιώσεις περί μη υλικής ζημίας αποτελεί αμφιλεγόμενο ζήτημα σε πολλές έννομες τάξεις⁵⁸. Ωστόσο, δεν είναι αναγκαία για τους σκοπούς της παρούσας διαδικασίας η εις βάθος επισκόπηση του εν λόγω ζητήματος. Αρκεί να επισημανθεί συναφώς ότι η νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης και του ΕΔΔΑ έχει αναγνωρίσει και στα νομικά πρόσωπα το δικαίωμα, σε ορισμένες περιστάσεις, να αξιώσουν αποζημίωση για μη υλική ζημία.

112. Προσφάτως, στην υπόθεση *Safa Nicu Sepahan*, το Δικαστήριο επικύρωσε απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου με την οποία το δεύτερο αναγνώρισε ότι υπέστη μη υλική ζημία εταιρία που «*συσχετίζεται δημοσίως προς συμπεριφορά η οποία εκλαμβάνεται ως σοβαρή απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, με αποτέλεσμα να προκαλείται απαξία και δυσπιστία έναντί της, γεγονός το οποίο έχει αντίκτυπο στη φήμη της*»⁵⁹. Σε άλλες υποθέσεις, το Γενικό Δικαστήριο επιδίκασε σε επιχειρήσεις αποζημίωση για μη υλική ζημία, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η παράνομη

53 Απόφαση της 14ης Ιουνίου 1979, V. κατά Επιτροπής (18/78, EU:C:1979:154, σκέψη 19).

54 Απόφαση της 10ης Μαΐου 2006, *Galileo International Technology κ.λπ. κατά Επιτροπής* (T-279/03, EU:T:2006:121, σκέψη 63).

55 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 11ης Ιουλίου 2007, *Sison κατά Συμβουλίου* (T-47/03, EU:T:2007:207, μη δημοσιευθείσα, σκέψη 241 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

56 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 1981, *Krecké κατά Επιτροπής* (59/80 και 129/80, EU:C:1981:170, σκέψη 74), και της 9ης Ιουλίου 1987, *Hochbaum και Rawes κατά Επιτροπής* (44/85, 77/85, 294/85 και 295/85, EU:C:1987:348, σκέψη 22).

57 Αξίζει ίσως να σημειωθεί, στο πλαίσιο αυτό, ότι το ΕΔΔΑ έχει επίσης κρίνει, σε ορισμένες περιπτώσεις, ότι η έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως και η επιδίκαση συμβολικού ποσού συνιστά «δικαιη ικανοποίηση» κατά την έννοια του άρθρου 41 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 21ης Φεβρουαρίου 1975, *Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, CE:ECHR:1975:0221JUD000445170, § 50· της 23ης Νοεμβρίου 1976, *Engel κ.λπ. κατά Κάτω Χωρών*, CE:ECHR:1976:1123JUD000510071, §§ 10 και 11· της 17ης Οκτωβρίου 2002, *Αγκά κατά Ελλάδος*, CE:ECHR:2002:1017JUD005077699, §§ 65 και 66, και της 30ής Νοεμβρίου 2004, *Vaney κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:2004:1130JUD005394600, §§ 55 έως 57.

58 Βλ. *Wilcox, V., A Company's Right to Damages for Non-Pecuniary Loss*, Cambridge University Press, Cambridge, 2016, με περαιτέρω παραπομπές.

59 Απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2014, *Safa Nicu Sepahan κατά Συμβουλίου* (T-384/11, EU:T:2014:986), επικυρωθείσα όσον αφορά τα κρίσιμα σημεία της με την απόφαση της 30ής Μαΐου 2017, *Safa Nicu Sepahan κατά Συμβουλίου* (C-45/15 P, EU:C:2017:402).

συμπεριφορά θεσμικού οργάνου της Ένωσης «δημιούργησε μια αβεβαιότητα στην ενάγουσα και την υποχρέωσε να προβεί σε άσκοπες προετοιμασίες για να ανταποκριθεί στην προαναφερθείσα επείγουσα κατάσταση»⁶⁰, ή προσέβαλε «τη[ν] εικόν[α] και τ[η] φήμ[η] τους»⁶¹. Στο ίδιο πνεύμα, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει σε ικανό αριθμό υποθέσεων ότι, προκειμένου να λάβει επαρκή αποζημίωση το νομικό πρόσωπο που ενδεχομένως υπέστη μη υλική ζημία, «θα πρέπει να συνεκτιμάται η φήμη της εταιρίας, τυχόν πρόκληση αβεβαιότητας σχετικά με τον προγραμματισμό της λήψεως αποφάσεων, διατάραξη στη διαχείριση της εταιρίας [...] και [...] η αγωνία και δυσφορία που προκλήθηκε στα μέλη της διοικήσεώς της»⁶².

113. Ωστόσο, φρονώ ότι οι διαπιστώσεις αυτές θα πρέπει να εξετάζονται με επιφύλαξη. Για τον λόγο που εξέθεσα ανωτέρω, στο σημείο 110, φρονώ ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί πάντοτε μη υλική η ζημία που απορρέει, π.χ., από τη βλάβη που υφίσταται η φήμη μιας εταιρίας ή από την κατάσταση της αβεβαιότητας που τυχόν προκαλείται στη διαχείρισή της. Πράγματι, επιπτώσεις όπως η απώλεια πελατείας, η απώλεια επιχειρηματικών ευκαιριών, η ανάγκη μεγαλύτερων επενδύσεων σε διαφήμιση και προώθηση του εμπορικού της σήματος κ.ο.κ. είναι –αναμφίβολα– περιουσιακής φύσεως.

114. Είναι αληθές ότι η απόδειξη και/ή η ποσοτικοποίηση τέτοιων επιπτώσεων ενδέχεται να είναι δυσχερής, ιδίως στις περιπτώσεις που μέρος της ζημίας αναμένεται να επέλθει στο μέλλον. Εντούτοις, δεν καθίστανται οι επιπτώσεις αυτές «μη υλική ζημία» απλώς και μόνον εξαιτίας των πρακτικών δυσχερειών που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οι ζημιωθέντες κατά την προσπάθεια τεκμηρίωσης των αξιώσεών τους. Η μελλοντική ζημία είναι επίσης δυνατόν να αποκατασταθεί, οσάκις αποδεικνύεται από αξιόπιστα στοιχεία ότι δεν είναι υποθετική και ότι πρόκειται να επέλθει εντός εύλογου χρονικού πλαισίου⁶³. Επιπροσθέτως, προκειμένου να διασφαλιστεί επαρκής αποζημίωση στις περιπτώσεις που η αυστηρή εφαρμογή των σχετικών με το βάρος αποδείξεως κανόνων θα παρίστατο ιδιαιτέρως επαχθής για τον παθόντα, το δικαστήριο που εκδικάζει την υπόθεση μπορεί να κρίνει ότι αρκεί η πιθανολόγηση ή να κάνει χρήση κατά προσέγγιση εκτιμήσεων ή τεκμηρίων⁶⁴. Σε κάθε περίπτωση, τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης διαθέτουν σημαντικό περιθώριο εκτιμήσεως όσον αφορά τα δεδομένα που θεωρούν κατάλληλα για τον υπολογισμό και την αποτίμηση της ζημίας που ισχυρίζεται ότι υπέστη ο διάδικος⁶⁵.

115. Από την πλευρά του, το θεσμικό όργανο της Ένωσης που ευθύνεται για την προβαλλόμενη ζημία δεν μπορεί να περιορίσει την άμυνά του στην αμφισβήτηση των στοιχείων και των αριθμών που επικαλούνται οι προσφεύγοντες ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης. Οφείλει ιδίως να εκθέσει επακριβώς τις επικρίσεις του κατά τρόπο εμπειριστατωμένο⁶⁶. Γενικότερα, τα θεσμικά όργανα της Ένωσης οφείλουν να ενεργούν καλόπιστα και, στο πλαίσιο αυτό, δεν επιτρέπεται να αρνηθούν να βοηθήσουν τον προσφεύγοντα, π.χ. διά της παροχής εγγράφων και στοιχείων τα οποία αυτός δεν θα μπορούσε να αποκτήσει με άλλον τρόπο⁶⁷.

60 Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1998, Embassy Limousines & Services κατά Κοινοβουλίου (T-203/96, EU:T:1998:302).

61 Απόφαση της 9ης Ιουλίου 1999, New Europe Consulting και Brown κατά Επιτροπής (T-231/97, EU:T:1999:146, σκέψη 69).

62 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση του ΕΔΔΑ της 6ης Απριλίου 2000, Comingersoll S.A. κατά Πορτογαλίας, CE:ECHR:2000:0406JUD003538297, § 35.

63 Βλ., σχετικώς, απόφαση της 2ας Ιουνίου 1976, Kampffmeyer κ.λπ. κατά ΕΟΚ (56/74 έως 60/74, EU:C:1976:78, σκέψη 6), και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα G. Reischl στην υπόθεση Milch-, Fett- und Eier-Kontor κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (44/76, EU:C:1977:21, σ. 413). Εξάλλου, μια τέτοια παραδοχή φαίνεται να αντανάκλα μια γενική αρχή κοινή στις έννομες τάξεις των κρατών μελών: βλ., συναφώς, Van Gerven, W., (επιμ.), *Tort Law*, Hart Publishing, Οξφόρδη, 2000, σ. 816 έως 845.

64 Βλ., συναφώς, αποφάσεις της 9ης Δεκεμβρίου 1965, Société anonyme des laminoirs, hauts fourneaux, forges, fonderies et usines de la Providence κ.λπ. κατά Ανωτάτης Αρχής (29/63, 31/63, 36/63, 39/63 έως 47/63, 50/63 και 51/63, EU:C:1965:120, σ. 938), και της 9ης Νοεμβρίου 2006, Agraz κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-243/05 P, EU:C:2006:708, σκέψη 42). Βλ., επίσης, απόφαση της 28ης Απριλίου 2010, BST κατά Επιτροπής (T-452/05, EU:T:2010:167, σκέψη 168).

65 Βλ., συναφώς, απόφαση της 27ης Ιανουαρίου 2000, Mulder κ.λπ. κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-104/89 και C-37/90, EU:C:2000:38, σκέψη 79).

66 Βλ., συναφώς, απόφαση της 27ης Ιανουαρίου 2000, Mulder κ.λπ. κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-104/89 και C-37/90, EU:C:2000:38, σκέψη 83).

67 Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Lagrange στην υπόθεση Société anonyme des laminoirs, hauts fourneaux, forges, fonderies et usines de la Providence κ.λπ. κατά Ανωτάτης Αρχής (συνεκδικασθείσες υποθέσεις 29/63, 31/63, 36/63, 39/63 έως 47/63, 50/63 και 51/63, EU:C:1964:27, σ. 943 και 944). Πρβλ. επίσης Toth, A.G., «The Concepts of Damage and Causality as Elements of Non-contractual liability», σε Heukels, T., McDonnell, A., *The Action for Damages in Community Law*, 1η έκδ., Kluwer Law International, 1997, σ. 185.

116. Κατά συνέπεια, μόνον οι επιπτώσεις εκείνες που σχετίζονται με την πρόκληση (θα μπορούσαμε να πούμε) *εταιρικών δυσχερειών* θα πρέπει να θεωρηθεί ότι συνιστούν μη υλική ζημία, προς αποκατάσταση της οποίας μπορεί να επιδικαστεί αποζημίωση υπέρ της νομικής οντότητας⁶⁸.

117. Αυτό είναι το πλαίσιο εντός του οποίου θα εξετάσω τα επιχειρήματα που προβάλλει συναφώς η Kendrion.

β) Επί των προβαλλομένων σφαλμάτων

118. Προς υποστήριξη του τέταρτου λόγου αναιρέσεως, η Kendrion προβάλλει πλείονα επιχειρήματα. Υποστηρίζει, καταρχάς, ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν αιτιολόγησε επαρκώς τα κριτήρια βάσει των οποίων καθόρισε στις 6 000 ευρώ το ποσό της οφειλόμενης για τη μη υλική ζημία αποζημίωσης. Σε κάθε περίπτωση, η Kendrion θεωρεί το ποσό αυτό σαφώς συμβολικό και διατείνεται ότι το Γενικό Δικαστήριο θα έπρεπε να της επιδικάσει αποζημίωση ισόποση με το 5% του προστίμου που της επέβαλε η Επιτροπή (ήτοι ποσού 1 700 000 ευρώ). Συναφώς η Kendrion παραπέμπει στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Heineken⁶⁹. Επικουρικώς, η Kendrion ζητεί από το Δικαστήριο να επιδικάσει εύλογη αποζημίωση κατά δίκαιη κρίση.

119. Θεωρώ μη πειστικά τα επιχειρήματα αυτά. Προς αιτιολόγηση της απόψεώς μου αυτής, οφείλω να υπενθυμίσω τα σχετικά χωρία της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

120. Στις σκέψεις 121 έως 128 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε, καταρχάς, την αξίωση της Kendrion τη σχετική με μη υλική ζημία της, οφειλόμενη στη φερόμενη προσβολή της φήμης της. Το Γενικό Δικαστήριο αναγνώρισε εν συνεχεία ότι, παρά το γεγονός ότι ένας βαθμός αβεβαιότητας όσον αφορά την τύχη της προσφυγής είναι αναπόφευκτος για τον κάθε προσφεύγοντα, ωστόσο η μεγάλη διάρκεια της διαδικασίας στην υπόθεση T-54/06 περιήγαγε την Kendrion «σε κατάσταση μεγαλύτερης αβεβαιότητας από την αβεβαιότητα που συνήθως προκαλεί κάθε ένδικη διαδικασία». Κατά το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, η παρατεταμένη αυτή κατάσταση αβεβαιότητας «άσκησε εκ των πραγμάτων επιρροή στον προγραμματισμό των προς λήψη αποφάσεων και στη λειτουργία της εταιρίας αυτής και είχε, επομένως, ως αποτέλεσμα την πρόκληση μη υλικής ζημίας».

121. Στις σκέψεις 129 έως 134 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι «υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, η μη υλική ζημία που υπέστη η [Kendrion] λόγω της παρατεταμένης αβεβαιότητας στην οποία περιήλθε δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πλήρως αποκατασταθείσα με τη διαπίστωση της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης». Ωστόσο, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα της Kendrion περί υπολογισμού του ποσού της επιδικασθησόμενης αποζημίωσης σε συγκεκριμένο ποσοστό επί του ποσού του προστίμου που της είχε επιβληθεί από την Επιτροπή. Κατά την άποψη του Γενικού Δικαστηρίου, κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε στην πράξη με αμφισβήτηση του ύψους του προστίμου αυτού, και τούτο μολονότι δεν αποδείχτηκε ότι η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06 άσκησε επιρροή στο ύψος του εν λόγω προστίμου.

122. Επομένως, στη σκέψη 135 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, όσον αφορά τον καθορισμό του ποσού της αποζημίωσης που πρέπει να επιδικαστεί στην Kendrion για μη υλική ζημία, έπρεπε να ληφθεί υπόψη ιδίως «[η έκταση] της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης, [η συμπεριφορά] της ενάγουσας και [το γεγονός] ότι είχε ενημερώσει το Γενικό Δικαστήριο ότι προσδοκούσε την έκδοση της δικαστικής αποφάσεως, [η ανάγκη] να γίνονται σεβαστοί οι κανόνες ανταγωνισμού της Ένωσης και [η αποτελεσματικότητα] της υπό κρίση αγωγής».

⁶⁸ Προς στήριξη της απόψεως αυτής, βλ., κατ' αναλογία, απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Μαΐου 2001, Z κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, CE:ECHR:2001:0510JUD002939295, §§ 124 και 130.

⁶⁹ Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2012, Heineken Nederland και Heineken κατά Επιτροπής (C-452/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2012:829).

Με αυτό το σκεπτικό, το Γενικό Δικαστήριο αποφάσισε, κατά δίκαιη κρίση, ότι το ποσό των 6 000 ευρώ συνιστά προσηκούσα αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη η Kendrion συνεπεία της παρατεταμένης αβεβαιότητας στην οποία περιήλθε κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας στην υπόθεση T-54/06.

123. Θα πρέπει εξαρχής να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, εφόσον το Γενικό Δικαστήριο έχει διαπιστώσει την ύπαρξη ζημίας, αυτό και μόνον είναι αρμόδιο να εκτιμήσει, εντός των ορίων του σχετικού αιτήματος, τον τρόπο και την έκταση της αποκαταστάσεως αυτής. Ωστόσο, για να μπορεί το Δικαστήριο να ασκεί τον δικαστικό έλεγχο του επί των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου, πρέπει αυτές να είναι επαρκώς αιτιολογημένες και, προκειμένου περί της αποτιμήσεως ζημίας, να αναφέρουν τα κριτήρια που λήφθηκαν υπόψη για τον προσδιορισμό του ποσού της αποζημιώσεως⁷⁰.

124. Στο πλαίσιο αυτό, φρονώ ότι η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση είναι επαρκώς αιτιολογημένη ως προς το σημείο αυτό. Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο εξέθεσε, συνοπτικά αλλά με σαφήνεια, τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι ορισμένες μορφές της προβαλλομένης μη υλικής ζημίας της Kendrion αποδείχθηκαν επαρκώς, ενώ άλλες όχι. Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο εξέθεσε τους λόγους για τους οποίους κρίθηκε αναγκαία η επιδίκαση χρηματικής αποζημιώσεως και, τρίτον, περιέγραψε τα κριτήρια που έλαβε υπόψη προκειμένου να προσδιορίσει το ποσό της εν λόγω αποζημιώσεως⁷¹.

125. Επιπλέον, θεωρώ ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο όσον αφορά την επιλογή των εν λόγω κριτηρίων ή, γενικότερα, την ερμηνεία της κατά το άρθρο 340 ΣΛΕΕ έννοιας της «αποζημιώσεως». Συναφώς, πρέπει να τονιστεί εκ νέου ότι, όπως εκτίθεται ανωτέρω στα σημεία 106 έως 110, η επιδικαστέα για τη μη υλική ζημία αποζημίωση ουδόλως προορίζεται να αντισταθμίσει τις οικονομικές απώλειες που υπέστη ο προσφεύγων. Για τον λόγο αυτόν, δεν αποκλείεται η επιδίκαση αποζημιώσεως ποσού τέτοιου που να μπορεί να θεωρηθεί απλώς «συμβολικό». Το ποσό που επιδικάστηκε στην Kendrion με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση μπορεί, κατά γενική παραδοχή, να φαίνεται χαμηλό, ωστόσο δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι συνιστά αποζημίωση για τις πρόσθετες δαπάνες και τα διαφυγόντα κέρδη που ενδεχομένως προέκυψαν συνεπεία της αβεβαιότητας στην οποία περιήλθε η Kendrion λόγω της υπερβολικής διάρκειας της διαδικασίας στην υπόθεση T-54/06. Αποτελεί αποζημίωση μόνο για τις δυσχέρειες της Kendrion (των οργάνων διοικήσεώς της και της εταιρίας συνολικά) κατά το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση.

126. Αντιθέτως με όσα διατείνεται η Kendrion, η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Heineken⁷² δεν υποχρεώνει τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης να υπολογίζουν το ποσό της αποζημιώσεως που τυχόν επιδικάζουν λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης σε ορισμένο ποσοστό του προστίμου που έχει επιβάλει η Επιτροπή. Με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο απέρριψε απλώς το επιχείρημα της αναιρεσείουσας ότι το Γενικό Δικαστήριο παραβίασε τις αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας επιβάλλοντας τη μείωση –κατά ποσοστό 5%– του προστίμου που είχε επιβάλει η Επιτροπή κατόπιν διοικητικής διαδικασίας, η διάρκεια της οποίας θεωρήθηκε από την ίδια την Επιτροπή υπερβολική. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι το Γενικό Δικαστήριο επέβαλε υπέρ της αναιρεσείουσας την ως άνω μείωση ασκώντας την πλήρη δικαιοδοσία του. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η σχετική αξίωση της αναιρεσείουσας είχε ήδη κριθεί και ότι η εταιρία δεν μπορούσε να αξιώσει πρόσθετη μείωση του προστίμου για τον ίδιο λόγο⁷³.

70 Βλ. απόφαση της 30ής Μαΐου 2017, Safa Nicu Sepahan κατά Συμβουλίου (C-45/15 P, EU:C:2017:402, σκέψεις 50 και 51 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

71 Βλ., ομοίως, απόφαση της 30ής Μαΐου 2017, Safa Nicu Sepahan κατά Συμβουλίου (C-45/15 P, EU:C:2017:402, σκέψεις 52 και 53).

72 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2012, Heineken Nederland και Heineken κατά Επιτροπής (C-452/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2012:829).

73 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2012, Heineken Nederland και Heineken κατά Επιτροπής (C-452/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2012:829, σκέψεις 91 έως 102).

127. Επιπροσθέτως, η Επιτροπή δεν είχε ασκήσει αναίρεση κατά του εν λόγω μέρους της πρωτόδικης αποφάσεως. Επομένως, το γεγονός ότι το Δικαστήριο επικύρωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επιδοκμασία, εκ μέρους του Δικαστηρίου, των συμπερασμάτων στα οποία κατέληξε το Γενικό Δικαστήριο επί του θέματος αυτού. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν θεωρηθεί ότι η απόφαση στην υπόθεση Heineken ενισχύει την επιχειρηματολογία της Kendrion, η εν λόγω απόφαση δεν μπορεί πλέον να θεωρείται νομικά ορθή ως προς το σημείο αυτό. Πράγματι, το Γενικό Δικαστήριο στην απόφασή του ακολούθησε μια προσέγγιση διεπόμενη εμφανώς από το πνεύμα της αποφάσεως του Δικαστηρίου στην υπόθεση Baustahlgewebe⁷⁴, Ωστόσο, δύο περίπου έτη μετά την απόφαση Heineken, το Δικαστήριο ανέτρεψε, ρητώς και οριστικώς, τη νομολογία Baustahlgewebe⁷⁵. Επίσης, στο πλαίσιο της διαδικασίας επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Νοεμβρίου 2013, η Kendrion προέβαλε ανεπιτυχώς παρόμοιο επιχείρημα⁷⁶. Δεν βλέπω για ποιον λόγο θα έπρεπε τώρα να αχθεί το Δικαστήριο σε διαφορετικό συμπέρασμα επί του ζητήματος αυτού.

128. Υπό τις περιστάσεις αυτές, η κρίση που διαλαμβάνεται στη σκέψη 135 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, περί του ότι η μη υλική ζημία που υπέστη η Kendrion έπρεπε να αποζημιωθεί, κατά δίκαιη κρίση, με την επιδίκαση ποσού 6 000 ευρώ, δεν υπόκειται στον αναίρετικό έλεγχο του Δικαστηρίου⁷⁷. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δεν δύναται να αναρέσει την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου ως προς το σκέλος αυτής που αφορά την εκτίμηση του ποσού που έπρεπε να καταβληθεί ως αποζημίωση προς αποκατάσταση της μη υλικής ζημίας, και να καθορίσει το ίδιο την κατά δίκαιη κρίση αποζημίωση.

129. Ως εκ τούτου, ο τέταρτος λόγος αναίρεσεως της Kendrion πρέπει να απορριφθεί.

3. Περί της εύλογης διάρκειας της δίκης

130. Με τον πρώτο λόγο αναίρεσεως, στρεφόμενο κατά των σκέψεων 44 έως 63 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, η Kendrion υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι η διαδικασία (που διήρκεσε συνολικά περίπου πέντε έτη και εννέα μήνες) η οποία ολοκληρώθηκε με τη δημοσίευση της αποφάσεως της 16ης Νοεμβρίου 2011 στην υπόθεση T-54/06 υπερέβη κατά 20 μήνες την εύλογη διάρκεια της δίκης για παρεμφερείς υποθέσεις. Κατά την άποψη της Kendrion, μέγιστη εύλογη διάρκεια των υποθέσεων αυτού του είδους θα έπρεπε να θεωρούνται τα δύομισι έτη. Συναφώς παραπέμπει στη νομολογία του ΕΔΔΑ και στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (στο εξής: CEPEJ) του έτους 2012⁷⁸. Περαιτέρω, η Kendrion παραπονείται ότι το Γενικό Δικαστήριο εστίασε μόνο στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της περατώσεως της έγγραφης διαδικασίας και της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας, ενώ θα έπρεπε να λάβει υπόψη τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας.

131. Η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει ότι ορθώς το Γενικό Δικαστήριο υπολόγισε το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί στην υπέρβαση, και ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει τον πρώτο λόγο αναίρεσεως που προβάλλει η Kendrion.

132. Κατανοώ εν μέρει ορισμένα από τα επιχειρήματα που προβάλλει η Kendrion. Ωστόσο, από την ενδελεχή εξέταση της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως προκύπτει ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, όπως διατείνεται η Kendrion.

74 Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1998, Baustahlgewebe κατά Επιτροπής (C-185/95 P, EU:C:1998:608).

75 Βλ., ιδίως, απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12 P, EU:C:2013:771, σκέψεις 77 έως 108).

76 Επί του επιχειρήματος αυτού το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε ρητώς στην απόφασή του, ενώ η γενική εισαγγελέας πρότεινε κατηγορηματικώς την απόρριψή του: βλ. προτάσεις της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12, EU:C:2013:350, σημεία 130 έως 132).

77 Όπ.π. Βλ., επίσης, απόφαση της 1ης Ιουνίου 1994, Επιτροπή κατά Brazzelli Lualdi κ.λπ. (C-136/92 P, EU:C:1994:211, σκέψη 66).

78 Η CEPEJ είναι επιτροπή που συστάθηκε το 2012 από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

133. Καταρχάς, οφείλω να τονίσω ότι συμφωνώ με την Kendrion ότι, οσάκις εγείρονται ενώπιόν του ζητήματα σχετικά με ενδεχόμενη υπερβολική διάρκεια προηγούμενης δίκης, το Γενικό Δικαστήριο θα πρέπει να εξετάζει, κατά πρώτο και κύριο λόγο, τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας. Πράγματι, το εγχείρημα να διαχωριστεί η όλη διαδικασία σε διαφορετικά στάδια, προκειμένου να εκτιμηθεί το εύλογο της διάρκειας ενός ή περισσότερων από αυτά τα στάδια σε συνθήκες «κλινικής απομόνωσης» από τα υπόλοιπα, μοιάζει τεχνητό. Από τη μία πλευρά, μικρές καθυστερήσεις στα διάφορα στάδια της διαδικασίας μπορεί μεν να φαίνονται σχετικά ασήμαντες όταν εξετάζονται χωριστά η καθεμία, ωστόσο, όταν αθροίζονται μπορεί κάλλιστα να καταλήγουν σε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της συνολικής διαδικασίας⁷⁹. Κατά τον ίδιο τρόπο, όμως, δεν μπορεί να αποκλειστεί και το ενδεχόμενο μια σημαντική καθυστέρηση σε ένα από τα διαδικαστικά στάδια να αντισταθμιστεί από την ταχύτερη διεκπεραίωση των λοιπών.

134. Για παράδειγμα, η μεσολάβηση σημαντικού χρονικού διαστήματος μεταξύ της περατώσεως της έγγραφης διαδικασίας και της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας δεν συνεπάγεται απαραίτητα υπέρμετρη διάρκεια του συνόλου της διαδικασίας. Και αντιστρόφως, η μεσολάβηση σχετικών σύντομου χρονικού διαστήματος μεταξύ των δύο αυτών διαδικαστικών σταδίων δεν αποκλείει την πιθανότητα υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας του συνόλου της διαδικασίας. Τα πάντα εξαρτώνται από τον τρόπο με τον οποίο το αρμόδιο για την εκδίκαση της υποθέσεως τμήμα έχει οργανώσει τις εργασίες του και, συνεπώς, από τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται η διαδικασία.

135. Ενδεχομένως το τμήμα να προκρίνει την κατά το δυνατόν ταχεία διεκπεραίωση των εργασιών που προηγούνται της επ' ακροατηρίου συζήτησεως ή, αντιστρόφως, να ορίσει την επ' ακροατηρίου συζήτηση αμέσως μετά την περάτωση της έγγραφης διαδικασίας, μεταθέτοντας την ολοκλήρωση σημαντικού μέρους των εργασιών του για μετά την επ' ακροατηρίου συζήτηση. Η επιλογή μεταξύ των δύο μπορεί να εξαρτάται από διάφορους παράγοντες: από τον τρόπο εργασίας των δικαστών που μετέχουν στη σύνθεση του τμήματος, από τον εκάστοτε φόρτο εργασίας τους και από τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της κάθε υποθέσεως (π.χ. αν υπάρχουν πολλά ζητήματα που πρέπει να διευκρινιστούν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ή όχι).

136. Τυχόν μεσολάβηση σύντομου χρονικού διαστήματος μεταξύ της έγγραφης και της προφορικής διαδικασίας λίγο θα ωφελήσει τους διάδικους αν, στη συνέχεια, ο χρόνος της διασκέψεως επιμηκυνθεί σημαντικά. Και αντιστρόφως, εάν το χρονικό διάστημα μεταξύ έγγραφης και προφορικής διαδικασίας υπερβεί το σύνηδες, τούτο μπορεί να αποδειχθεί αργότερα αποδοτικό, εφόσον καταστήσει εφικτή την ταχύτερη διάσκεψη.

137. Τούτου λεχθέντος, τυχόν μεγάλα χρονικά διαστήματα πλήρους αδράνειας κατά τον χειρισμό μιας υποθέσεως μπορεί ασφαλώς να θεωρηθούν ισχυρή ένδειξη υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης. Εντούτοις, δεν είναι κατ' ανάγκην αδρανές κάθε χρονικό διάστημα που ενδέχεται οι διάδικοι να εκλάβουν ως τέτοιο.

138. Αυτό ισχύει ιδίως για το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ του πέρατος της έγγραφης διαδικασίας και της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα διεκπεραιώνονται αρκετές και σημαντικές εργασίες, παρόλο που οι διάδικοι δεν λαμβάνουν γνώση αυτών (και, για ορισμένες από τις εργασίες αυτές, οι διάδικοι δεν μπορούν να λάβουν γνώση για λόγους που άπτονται της μυστικότητας των διασκέψεων των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης)⁸⁰. Ειδικότερα, σε αυτό το στάδιο της διαδικασίας, πέρα από την ολοκλήρωση των αναγκαίων μεταφράσεων, καλείται ο εισηγητής δικαστής να υποβάλει στο Γενικό Δικαστήριο την προκαταρκτική του έκθεση, στην οποία περιέχεται ανάλυση των κρίσιμων πραγματικών και νομικών ζητημάτων που θέτει η προσφυγή και διατυπώνονται προτάσεις ως προς το αν η υπόθεση απαιτεί μέτρα οργανώσεως

⁷⁹ Βλ., συναφώς, απόφαση του ΕΔΔΑ της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Ruotolo κατά Ιταλίας, CE:ECHR:1992:0227JUD001246086, §17.

⁸⁰ Βλ. άρθρα 2, 8 και 35 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βλ., επίσης, άρθρο 32 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου και άρθρο 21 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου.

της διαδικασίας ή τη διεξαγωγή αποδείξεων, ως προς το αν χρειάζεται να διεξαχθεί προφορική διαδικασία καθώς και ως προς το αν η υπόθεση πρέπει ενδεχομένως να παραπεμφθεί ενώπιον του τμήματος μείζονος συνθέσεως ή σε τμήμα συγκείμενο από διαφορετικό αριθμό δικαστών, ή αν πρέπει ενδεχομένως να υπαχθεί σε μονομελή σχηματισμό⁸¹.

139. Η σημασία του εν λόγω εγγράφου για τις ανάγκες της διαδικασίας είναι δύσκολο να τονιστεί επαρκώς. Επίσης, είναι αδύνατον να εκτιμηθεί εκ των προτέρων ο χρόνος που απαιτείται για την προετοιμασία του εγγράφου αυτού σε κάθε υπόθεση: πριν από τη σύνταξή του, ο εισηγητής δικαστής πρέπει να μελετήσει ενδελεχώς τα νομικά ζητήματα που εγείρονται στην υπόθεση προκειμένου να καθορίσει τους άξονες της αναλύσεώς του και να εντοπίσει σημεία που απαιτούν περαιτέρω εξέταση ή διευκρίνιση⁸². Οι προτάσεις του σχετικά με τον κατάλληλο τρόπο περαιτέρω χειρισμού της υποθέσεως βασίζονται στην προκαταρκτική νομική του ανάλυση.

140. Επιπλέον, η ενδεχόμενη αδράνεια του Δικαστηρίου σε ορισμένο χρονικό σημείο της δίκης δεν αποτελεί το μόνο στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο αυτό. Απεναντίας, ο *αναποτελεσματικός* χειρισμός μιας υποθέσεως μπορεί να είναι εξίσου μη αποδεκτός από την άποψη του άρθρου 47 του Χάρτη. Μερικά παραδείγματα τέτοιου χειρισμού: όταν οι αναγκαίες μεταφράσεις των δικογράφων καθυστερούν υπερβολικά εξαιτίας προβλημάτων απομμένων του προσωπικού ή της εσωτερικής οργάνωσης των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης⁸³. Επίσης, όταν οι δικαστές αδυνατούν, για παρατεταμένο χρονικό διάστημα, να συγκλίνουν επί του κειμένου της οριστικής αποφάσεως, παρά τις συχνές και επανειλημμένες προσπάθειες. Επίσης, όταν γίνονται πολλαπλές ή μεταγενέστερες αλλαγές της συνθέσεως του τμήματος που έχει επιληφθεί της υποθέσεως, με αποτέλεσμα τα μέλη του τμήματος να υποχρεώνονται να επαναλάβουν εργασίες που είχαν ήδη ολοκληρωθεί. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η διάρκεια της διαδικασίας ενδέχεται να παραταθεί υπερβολικά για λόγους μη αποδιδόμενους στους διαδίκους και που, ενδεχομένως, δεν θα έπρεπε να θίγουν το δικαίωμα των διαδίκων αυτών για ταχεία πρόοδο της δίκης.

141. Ως εκ τούτου, συμμερίζομαι την άποψη της Kendrion ότι, καταρχήν, η ανάλυση που απαιτείται για να κριθεί αν υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας προηγούμενης δίκης θα πρέπει κανονικά να εστιάζει στη συνολική διάρκεια της διαδικασίας. Εν γένει, δεν πρέπει να υπερτονίζονται μόνον, ή κυρίως, χρονικά διαστήματα που ενδεχομένως παρήλθαν άπρακτα ούτε ειδικότερα το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της περατώσεως της έγγραφης διαδικασίας και της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας.

142. Ωστόσο, στην προκειμένη υπόθεση, δεν μπορεί να προσαφθεί στο Γενικό Δικαστήριο ότι παρείδε τα λοιπά στάδια της διαδικασίας. Στη σκέψη 62 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το ως άνω δικαστήριο αποφαινεται ότι «από την εξέταση της δικογραφίας της υποθέσεως T-54/06 δεν προέκυψε κανένα στοιχείο που να καθιστά δυνατή τη διαπίστωση ότι υπήρξε περίοδος αδικαιολόγητης αδράνειας, αφενός, μεταξύ της ημερομηνίας καταθέσεως του δικογράφου της προσφυγής και της ημερομηνίας καταθέσεως του υπομνήματος ανταπαντήσεως και, αφετέρου, μεταξύ της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας και της δημοσιεύσεως της αποφάσεως».

143. Έπεται ότι το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε προσηκόντως τη δραστηριότητα (ή την αδράνεια) του δικαιοδοτικού οργάνου κατά το σύνολο της διαδικασίας. Το Γενικό Δικαστήριο επικέντρωσε την ανάλυσή του σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της διαδικασίας διότι τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως υποδείκνυαν ότι τα προβλήματα εκείνα που επέφεραν την καθυστέρηση της διαδικασίας ανέκυψαν κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα. Πράγματι, ήδη στην απόφασή του της 26ης Νοεμβρίου

81 Βλ. άρθρο 87 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου.

82 Πρβλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα L. A. Geelhoed στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Sumitomo Metal Industries κατά Επιτροπής (C-403/04 P και C-405/04 P, EU:C:2006:546, σημείο 158).

83 Βλ., συναφώς, απόφαση του ΕΔΔΑ της 21ης Φεβρουαρίου 1997, Guillemin κατά Γαλλίας, CE:ECHR:1997:0221JUD001963292, § 43.

2013, το Δικαστήριο είχε επισημάνει ότι η διάρκεια του χρονικού διαστήματος μεταξύ της περατώσεως της έγγραφης διαδικασίας και της ενάρξεως της προφορικής διαδικασίας, περίπου 3 ετών και 10 μηνών, «δεν δικαιολογείται από τις περιστάσεις της υποθέσεως, ήτοι την περιπλοκότητα της ένδικης διαφοράς, τη συμπεριφορά των διαδίκων ή ακόμη τυχόν δικονομικά ζητήματα»⁸⁴.

144. Υπό το πρίσμα αυτό, παρόλο που τα επιχειρήματα της Kendrion σχετικά με τις αναλυτικές μεθόδους που όφειλε να εφαρμόσει το Γενικό Δικαστήριο σε μια υπόθεση όπως η προκειμένη ευσταθούν, ωστόσο οι πλημμέλειες που αποδίδονται στο Γενικό Δικαστήριο απορρέουν από πεπλανημένη ερμηνεία της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

145. Τέλος, θεωρώ αβάσιμο το επιχειρήμα της Kendrion ότι μέγιστη εύλογη διάρκεια μιας δίκης αυτού του είδους ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου θα έπρεπε να θεωρούνται τα δύομισι έτη.

146. Καταρχάς, η Kendrion υποστηρίζει ότι το εν λόγω όριο προκύπτει σαφώς από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Δεν παραθέτει ωστόσο κάποια συγκεκριμένη υπόθεση. Απεναντίας, σύντομη επισκόπηση της νομολογίας του Στρασβούργου καταδεικνύει ότι η κάθε υπόθεση εκτιμάται σε συνάρτηση με τα οικεία της χαρακτηριστικά· το εν λόγω δικαστήριο παρίσταται ιδιαιτέρως απρόθυμο να καθορίσει αυστηρά ή συγκεκριμένα όρια⁸⁵.

147. Επιπλέον, και ανεξαρτήτως της αξίας που οφείλει κανείς να αναγνωρίσει σε ένα τέτοιο έγγραφο, δεν βρίσκω ούτε στην προαναφερθείσα έκθεση της CEPEJ σαφή ερείσματα για τον ισχυρισμό της Kendrion. Κατά πρώτον, οφείλω να παρατηρήσω ότι μια τέτοια έκθεση σκοπό έχει να εκθέσει προβληματισμούς σχετικούς με τις ένδικες διαδικασίες σε εθνικό επίπεδο. Οι διαδικασίες ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης –με το περιβάλλον πολυγλωσσίας που τις διακρίνει– υπόκεινται σε διαφορετικούς περιορισμούς. Κατά δεύτερον, στην περικοπή της εκθέσεως που παραθέτει η Kendrion αναφέρεται απλώς ότι η μέχρι δύο έτη διάρκεια της δίκης θεωρείται κατά κανόνα αποδεκτή για απλές υποθέσεις. Στη συνέχεια της εκθέσεως αναφέρεται ότι, για περίπλοκες υποθέσεις, πρόσθετη χρονική διάρκεια μπορεί να γίνεται αποδεκτή από το ΕΔΔΑ, ωστόσο το εν λόγω δικαστήριο θα επισημάνει τυχόν διαστήματα αδράνειας. Κατά τη γνώμη μου, η άποψη ότι η ως άνω έκθεση υπονοεί ότι η διάρκεια της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διαδικασίας δεν θα πρέπει υπό οιοσδήποτε συνθήκες, και ανεξαρτήτως της πολυπλοκότητας της υποθέσεως, να ξεπερνά τα δύομισι έτη συνιστά παρανόηση του εγγράφου.

148. Για τους λόγους αυτούς, φρονώ ότι και ο πρώτος λόγος αναιρέσεως της Kendrion πρέπει να απορριφθεί.

V. Συνέπειες της εκτιμήσεως

149. Εάν το Δικαστήριο δεχθεί την εκτίμησή μου, θα πρέπει να γίνει δεκτή η αίτηση αναιρέσεως που ασκήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και να αναιρεθεί αναλόγως το σημείο 1 του διατακτικού της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

150. Δεδομένου ότι, λαμβανομένων υπόψη των διαθέσιμων στοιχείων και της ενώπιον του Δικαστηρίου ανταλλαγής απόψεων, το Δικαστήριο δύναται να αποφανθεί οριστικά επί της διαφοράς, θα πρέπει να απορρίψει το αίτημα της Kendrion περί αποκαταστάσεως της υλικής της ζημίας, η οποία συνίσταται στα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06, Kendrion κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

151. Η αίτηση αναιρέσεως της Kendrion θα πρέπει να απορριφθεί στο σύνολό της.

⁸⁴ Απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, Kendrion κατά Επιτροπής (C-50/12 P, EU:C:2013:771, σκέψη 103).

⁸⁵ Βλ. Edel, F., *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights among many*, 2η έκδ., Council of Europe Publishing, 2007, σ. 33 έως 39, με πολλές παραπομπές στη νομολογία.

VI. Επί των δικαστικών εξόδων

152. Κατά το άρθρο 138, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα έξοδα, εφόσον υπάρχει σχετικό αίτημα του νικήσαντος διαδίκου.

153. Εάν το Δικαστήριο δεχθεί την εκτίμησή μου επί των αιτήσεων αναιρέσεως, τότε, και κατ' εφαρμογήν των άρθρων 137, 138 και 184 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, η Kendrion θα πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα της παρούσας διαδικασίας. Κατά την άποψή μου, τα έξοδα της διαδικασίας στον πρώτο βαθμό θα πρέπει να παραμείνουν όπως κατανεμήθηκαν από το Γενικό Δικαστήριο. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα πρέπει να φέρει τα δικαστικά έξοδά της όσον αφορά αμφοτέρους τους βαθμούς δικαιοδοσίας.

VII. Πρόταση

154. Λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο:

- να αναιρέσει το σημείο 1 του διατακτικού της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου της 1ης Φεβρουαρίου 2017, T-479/14, Kendrion κατά Ευρωπαϊκής Ένωσης·
- να απορρίψει το αίτημα της Kendrion περί αποκαταστάσεως της υλικής της ζημίας, η οποία συνίσταται στα έξοδα τραπεζικής εγγυήσεως κατά το χρονικό διάστημα της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της δίκης στην υπόθεση T-54/06, Kendrion κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής·
- να απορρίψει την αντανάιρεση που άσκησε η Kendrion·
- να υποχρεώσει την Kendrion να φέρει τα δικαστικά έξοδά της, καθώς και τα δικαστικά έξοδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκπροσωπούμενης από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αφορούν την αναιρετική δίκη, καθώς και τα δικαστικά έξοδά της που αφορούν τη διαδικασία στον πρώτο βαθμό·
- να υποχρεώσει την Ευρωπαϊκή Ένωση, εκπροσωπούμενη από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να φέρει τα δικαστικά έξοδά της που αφορούν τη διαδικασία στον πρώτο βαθμό· και
- να υποχρεώσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να φέρει τα δικαστικά έξοδά της σε αμφοτέρους τους βαθμούς δικαιοδοσίας.